

वर्ष ०१ | अंक ०३

अक्टूबर २०२१

हाम्रो सन्देश

हाम्रो स्वाभिमानले भव्य रूपले मनायो
हरितालिका तीज

हाम्रो सन्देश

आशीर्वाद एवं मार्गदर्शन
योगगुरुधि परम पुज्य स्वामी
रामदेवज्यु महाराज

एवं

आयुर्वेद शिरोमणि परम श्रद्धेय
आचार्य बालकृष्ण महाराजज्यु

सम्पादक

मोहन कार्की

कार्यालय

हाम्रो स्वाभिमान ट्रस्ट
योग समिति भवन
पतंजलि योगपीठ, फेस- ११
निकट बहादुराबाद-249405
हरिद्वार

सम्पर्क सूत्र

मो

7217016080

ई-मेल

headoffice@hamroswabhiman.com

वेबसाइट

headoffice@hamroswabhiman.com

अनुक्रमणिका

❁ ध्यान	03
❁ रसायन चिकित्सा प्रयोगको उचित समय	04
❁ महाकुम्भ	08
❁ ओम नमो: शिवाय: जय गंगा मईया	09
❁ असममा नेपाली लोक संस्कृतिको रूपरेखा	13
❁ भानुभक्त अनि उनको रामायणमा केही क्षण	22
❁ हाम्रो संस्कृति-एक विचार	28
❁ सम्झनाको तरेली	32
❁ भारतमा नेपाली भाषा र संस्कृतिको अवस्था	38
❁ Yoga for Glowing Face	44
❁ Haritalika Teej Celebration	48
❁ हाम्रो स्वाभिमान उत्तराखंड द्वारा आयोजित अमर शहीद दुर्गा मल्ला फुटबॉल टूर्नामेंट	50
❁ हाम्रो स्वाभिमानद्वारा आयोजित हरितालिका तीज पर्वको विज्ञापन	51
❁ हाम्रो स्वाभिमानको कार्यकर्ताहरू द्वारा गरिएका सेवा कार्य र गतिविधिहरू	52
❁ हाम्रो स्वाभिमान द्वारा आयोजित हरितालिका तीज महोत्सव	53

‘ध्यान’

—परम पुज्य स्वामी रामदेव जी महाराज

ध्यानको माध्यमबाट स्वयंलाई चिन्नुहोस्, तब मात्र शांत विश्वको सृजन र आत्मसम्पत्तिको प्राप्ति हुनेछ।

ध्यान संसारबाट पलायन भएको छैन। यो त स्वयंलाई समष्टि रूपमा अलग गर्ने वा आफैलाई चारैतिरबाट बन्द गर्ने प्रक्रिया होईन, बल्कि यो संसारको सत्यको समझ हो। यस संसारले हामीलाई सत्ता, सम्पत्ति, सम्मान, आवास, भोजन, लुगा तथा यससंग संबन्धित अनन्त दुःख बाहेक के ने दिन सक्छ र ? ‘ध्यान’ को अर्थ हो यस संसारबाट पार पाउनु, जहाँ प्रज्ञाप्रासाद माथि आरूढ भएर तटस्थ, कूटस्य व साक्षी भएर विवेकको आँखबाट तिमीले स्वयंलाई र संसारलाई हेर्न सक्छौं र तब अप्राप्तलाई प्राप्त गर्ने इच्छा व प्राप्तबाट असन्तोष हुनेछैन। तब तिमीले यो सम्पूर्ण जगतमा ईश्वरको सौन्दर्य हेर्नेछौं।

सक्रिय ध्यानको अर्थ हो सदा सजगत, सदा जागरुकता, प्रतिपल सहजता र विवेकशीलता। जब हामी जागरुक, विवेकशील र सहज हुन्छौं तब अशुभ देखि शुभ तिर प्रस्थान स्वतः जान थाल्छौं।

जब सम्म ध्यान द्वारा व्यक्तिले स्वयंको पहिचान गर्दैन तब सम्म उसले आत्मसम्मान, आत्मसुख, आत्मसंतोष, असतो, आत्मसत्ता, आत्मशक्ति तथा आत्मसम्पत्ति प्राप्त गर्न सक्दैन र सत्ता, सम्पत्ति, सम्मान तथा शक्तिको लागि संसारमा संगतमय संघर्ष र युद्ध कहिले समाप्त हुदैन।

ध्यान जडता वा मूढता होईन अपितु प्रज्ञाको उच्च शिखर, ऋतम्भराबाट पूर्ण चैतन्य हुनु हो। जहाँ जडता र मूढता पूरा सरहबाट भेटिन्छ र अन्तमा साधकको चित्त निर्बीज हुन्छ। त्यस निर्बीज चित्तमा वासनाहरूको अंकुर त्यसरी फूटदैन जसरी भुटेको चनाको अंकुरण क्षमता समाप्त हुन जान्छ। संबोधि प्राप्त गरेको योगीको चित्तमा वासनाहरूको अंकुर फूटदैन।

वैराग्य नाम पलायन होईन अपितु विवेक-ज्ञानको पराकाष्ठाको नाम नै वैराग्य हो। सम्यक दृष्टि प्राप्त अनासक्त भएर निरन्तर प्रगतिशील, संघर्षशील, पुरुषार्थी बनि रहनु नै वैराग्यको पूर्णलक्षण हो। त्यागको अर्थ हो सीमालाई लांघेर असीम अनन्त अपरिमितमा प्रवेश गर्नु। शून्यमा आएर नै सृजन तथा समाधान हुन्छ। ध्यानबाट नै शून्य जस्तो चैतन्यपूर्ण स्थितिमा प्रवेश पाउन सकिन्छ।

अज्ञातमा आएर नै ज्ञातको द्वार खुल्दछ, निर्विचार स्थितिमा पुगेर नै दिव्य विचारको प्रादुर्भाव हुन्छ। मृगहरूको प्रतिप्रसव हुदा नै व्यक्तिलाई बाह्य आकर्षण आकर्षित गर्न सक्दैन र व्यक्ति जीवनमुक्त हुन जान्छ।

सम्मान, सम्पत्ति, सत्ता, शक्ति र अहंकारको कारण विश्वमा झगडा र युद्ध भई रहेको छ। ध्यान, साधनाबाट जब व्यक्तिलाई आत्मबोध हुनेछ तब उस भित्र सम्पत्ति साम्राज्य र अनन्त शक्ति प्राप्त हुनेछ र विवादहरू र युद्धहरूको अन्त हुनेछ।

प्राणायाम तथा ध्यानबाट निर्विकार र निर्विचार भएको चित्तमा नै पवित्र र दिव्य विचार उत्पन्न हुन्छ। श्रवण, मनन, निदिध्यासन साक्षात्कार-यसलाई श्रवण चतुष्टय भनिन्छ।

रसायन चिकित्सा प्रयोगको उचित समय

— परम श्रद्धेय आचार्य बालकृष्ण जी महाराज

रसायन चिकित्साको मुख्य उद्देश्य प्राणिकलाई वृद्धावस्थाको कृप्रभावहरू र रोगहरूबाट मुक्त राख्नु हो। वृद्धावस्था हुनु भन्दा पहिला नै अर्थात् युवावस्था वा प्रौढावस्था देखि नै यस चिकित्साको प्रयोग आरम्भ गर्नु पर्छ। त्यस समय व्यक्तिको पाचन तथा चयापचय क्रियाहरू सामान्य रूपमा कार्य गरि रहेको हुन्छ, अतः औषधिको पूरा लाभ प्राप्त हुन्छ। रसायन-चिकित्साको प्रयोग गर्नु भन्दा पहिला निम्नलिखित दुई कुराहरूको ध्यान राख्नु आवश्यक छ।

रसायन चिकित्सा आयुर्वेदको अनौठो देन हो। यसबाट रोगहरूबाट मुक्त राख्न सकिन्छ तर यस चिकित्सा पद्धतिमा रोगी धेरै संयमी हुनु पर्छ।

1. शरीरको शुद्धि अर्थात् वमन (उल्टी), विरेचन (दस्त) आदि क्रियाको प्रयोग गरेर शरीरबाट मल-पदार्थहरूलाई बाहिर निकाल्नु अति आवश्यक छ, शरीरको शुद्धिको बिना रसायन-चिकित्साबाट पूरा लाभ पाउन सकिदैन।
2. स्वस्थ चिन्तन र आचरण अर्थात् प्रयोगकर्तामा एउटा राम्रो र स्वस्थ समाजको निर्माणमा सहायक हुने खालको सोच, बोलीचाली तथा आचरणमा हुनुपर्छ। यस प्रकारको

चिन्तन र आचरणबाट शरीर माथि औषधि बिना पनि रसायनको प्रभाव पर्दछ। उनको जीवन स्वस्थ र जीवन्त बन्दछ। रसायन सेवीको जीवन आचरण र दैनिक जीवन शुद्ध सात्विक र संयमपूर्ण हुनुपर्छ। उसको सभ्य सुसंस्कृत समाजमा नै उठ-बस गर्ने खालको हुनुपर्छ।

रसायन चिकित्साको लागि उपयुक्त व्यक्ति

- रसायन चिकित्सा प्रयोगको लागि त्यहि व्यक्ति योग्य मानिन्छ, जसमा उच्च चारित्रिक गुण पाइन्छ जस्तै—
- व्यक्ति सत्य बोल्ने तथा क्रोध नगर्ने खालको होस्।
 - कसैलाई दुःख नदिने खालको होस्।
 - आवश्यकता भन्दा अधिक श्रम (थकावट) र तावमा

- नहोस्।
- मादक-द्रव्यहरूको सेवन र मैथुन नगर्ने खालको होस्।
- कुनै पनि स्थितिमा समान बस्ने खालको होस्।
- स्पष्ट बोल्ने खालको।
- पवित्र मन्त्रहरूको जप गर्ने, स्वच्छ रहने खालको।
- सृष्ट-बुद्ध अर्थात् विवेकको शक्ति राख्ने खालको।
- दान र भिक्षा दिने खालको तथा धार्मिक आचार विचारमा निपुण।
- देवता, ब्राह्मण, गुरुजन, वृद्ध र गौको सेवा-सत्कार, गर्ने खालको। अहिंसाको आचरण गर्ने खालको, दयालु र सदाचारबाट युक्त।
- नियमित रूपबाट दूध घ्यूको सेवन गर्ने खालको।
- अहंकार र अभिमान रहित आत्म-संयमी (मन र इन्द्रियहरूलाई वशमा राख्ने खालको) आफू भन्दा ठूलो, देवताहरू र ईश्वर माथि विश्वास गर्ने खालको, धार्मिक तथा आध्यात्मिक मनोवृत्ति राख्ने खालको।
- धार्मिक तथा पवित्र पुस्तकहरूको अध्ययन गर्ने खालको।
- कुनै पनि प्रकारको चारित्रिक दोष नभएको।
- पथ्य र हितकर पदार्थहरूको सेवन गर्ने खालको, तथा देश, स्थान र ऋतुको अनुसार औषधीको मात्रा तथा सेवन-विधिको ज्ञान राख्ने खालको। यी उपरोक्त तथा

यसै प्रकारको अन्य गुणहरूले युक्त व्यक्ति मानसिक रूपबाट पनि शान्त र स्थिर हुन्छ। अतः यसबाट चिकित्साको गुणहरूमा वृद्धि भएर बढि लाभ प्राप्त हुन्छ।

प्रयोगका विधिहरू:-

आयुर्वेद अनुसार यी रसायन चिकित्सालाई निम्नलिखित दुई प्रकारबाट प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ।

1 कुटी प्रावेशिकमा :

यो त्यो विधि हो, जसमा रसायन-चिकित्साको प्रयोग गर्ने व्यक्तिलाई एक विशेष प्रकारको छाप्रोमा (Cottage) मा सबै प्रकारको प्रबन्ध गरेर बस्नु पर्ने हुन्छ। यस प्रयोगमा व्यक्ति आफ्नो र सामान्य कार्य व्यवहार जागिर इत्यादि गर्न सक्दैन।

आजकल यसलाई चिकित्साको अन्तरंग विभाग (In-door Department) भनी चिकित्सा भन्न सकिन्छ।

2. वातातपिकमा :

यस विधिमा व्यक्तिले आफ्नो दैनिक र सामान्य कार्य व्यवहार गर्दै रसायन-चिकित्साको प्रयोग गर्दछ। औषधिको सेवन संग-संगै पथ्य आहार-विहारको सेवन गर्नु पर्ने हुन्छ।

सामान्य व्यक्तिको लागि दोस्रो प्रकारको विधि नै राम्रो हुन्छ। यसलाई बहिरंग विभागमा (Outdoor Department)

ment) चिकित्सा भन्न सकिन्छ।

अपथ्य आहार विहारमा :

रसायन-चिकित्साको प्रयोग गर्ने खालको व्यक्तिले क्षार अम्ल र अमिलो पदार्थहरू, तेल, दूषित र बासी पदार्थहरू, अमिलो, काँजी, नीवार, कोद, अनाज, पनीर दही तथा बढि वासो भएको पदार्थहरूको सेवन गर्नु हुदैन, मैथुन, राती ढिलो सम्म नसुत्ने र चिन्ता, भय, शोक, क्रोध आदि मानसिक विकाहरू भन्दा टाढा हुनुपर्छ।

रसायन औषधीहरू :

रसायन-चिकित्सको लागि आयुर्वेदको ग्रन्थहरूमा धेरै प्रकारको औषधीहरूको उल्लेख गरिएको छ। तिनमा आमला, हरड, बहेडा, गिलोय, ब्राह्मी, पुनर्नवा, मण्डूकपर्णी, मुलैठी, शंखपुष्पी र वायविडंग प्रमुख छन्। केहि विषालु औषधी-द्रव्य यस दृष्टिकोणबाट उपयोगी मानिएको छ, जस्तै-भिलावा, वत्सनाभ आदि। तर यसलाई प्रयोग गर्नु भन्दा पहिला केहि विशेष प्रक्रियाहरूद्वारा यी कुराहरूको शुद्ध गर्नु आवश्यक छ। यस बाहेक पारा, गन्धक, शिलाजीत र स्वर्ण जस्ता खनिज-पदार्थहरूलाई पनि रसायनको रूपमा बहुतायत

मात्रामा प्रयोग ल्याउने गरिन्छ। यसलाई प्रयोगमा ल्याउनु भन्दा पहिला धेरै प्रकाशको विधिहरूद्वारा शुद्ध गरिन्छ। त्यसलाई यस योग्य बनाईन्छ, जसले गर्दा शरीरको रस, रक्त आदि धातुहरूमा सजिलैसंग घुल्न सकोस् र त्यसको अनुकूल बनोस्। शिलाजीतको अतिरिक्त अरु शेष उपविश द्रव्यहरूको प्रयोग एकलै नगरेर शास्त्रीय योगहरूमा हालेर नै गरिन्छ। रस-भस्महरूको प्रयोग पनि यसै प्रकारले नै हुन्छ।

सबै द्रव्यलाई रसायनको रूपमा प्रयोग गर्ने विधि, समय, मात्रा, तैयार गर्ने तरिका, प्रयोगको दौरान पथ्य र परहेज आदि फरक-फरक हुन्छ। जसको वर्णन आयुर्वेदको ग्रन्थहरूमा दिईएको छ। अतः शास्त्रानुसार र योग्य चिकित्सको देख-रेखमा नै यसको प्रयोग गर्नुपर्छ।

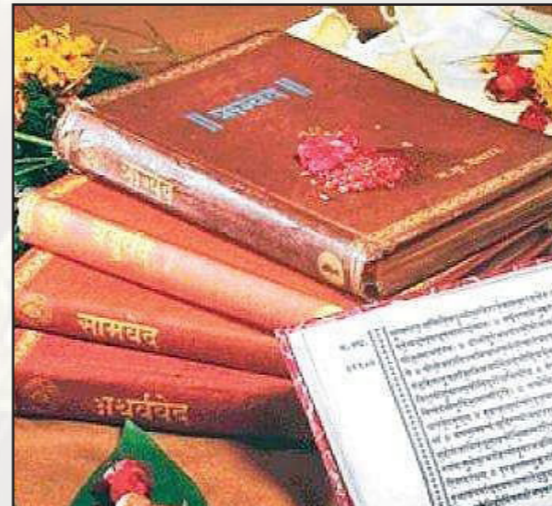
यी स्वतन्त्र औषधी-द्रव्यहरूको अतिरिक्त धेरै द्रव्यहरूको मिश्रणबाट तैयार केहि योग पनि छन्, जसको प्रयोग रसायनको रूपमा गरिन्छ। जस्तै, ब्राह्म रसायन, च्यवनप्राश, आमलक रसायन, त्रिफला रसायन आदि। यसमा 'च्यवन-प्राश' धेरै लोकप्रिय योग हो। रसायन-चिकित्साको रूपमा यसको संक्षिप्त परिचय उपयोगी हुनेछ।

च्यवनप्राश :

च्यवनप्राशलाई औषधीको रूपमा कम, तर पौष्टिक आहारको (टॉनिक) रूपमा अधिक मानिन्छ।

मात्रा र प्रयोग गर्ने विधि :

च्यवनप्राशबाट रसायनको प्रभाव प्राप्त गर्नको लागि दिनमा दुई पटक खाली पेटमा 2-2 ठूलो चम्चाको मात्रा (जम्मा मात्रा 30 ग्राम) मा सेवन गर्नुपर्छ। यसको साथै गाईको दूध लिनुपर्छ। एउटा सानो चम्चाबाट शुरु गरेर बिस्तारै-बिस्तारै यसको मात्रा बढाउनु पर्छ। पूरा लाभ पाउनको लागि यसको सेवन लामो समय सम्म गर्नु पर्छ। यसको मात्रा र समयको अवधि प्रयोग गर्ने व्यक्तिको आयु र उसको शारीरिक र मानसिक अवस्था माथि निर्भर गर्दछ। यो औषधीय योग बिल्कुल विषालु हुदैन। अतः कुनै प्रकारको पनि हानि हुदैन। हो, यदि यसको मात्रा एकदमै धेरै बढाईयो भने कहिले-काहि पाचन-शक्ति दुर्बल हुनाले भोक कम हुन जान्छ।

पथ्य र अपथ्य :

यवन-प्रशसंगै दूध र दूधबाट बनेको पदार्थहरूको तथा गाईको घ्यूको सेवन गर्नाले यसको औषधीय प्रभाव बढ्न जान्छ। तर त्यसमा अमिलो पदार्थहरू, जस्तै दही आदिको सेवन गर्नु हुदैन। पाचन शक्ति तीव्र हुदा र मोटोपन छैन् भने प्रयोगकर्ताले वोसो युक्त तथा कार्बोहाइड्रेट्स भएको पदार्थहरूको सेवन पनि बढि मात्रामा गर्नुपर्छ। समुद्री नूनको ठाँउमा सैन्धव नूनको प्रयोग औषधीको प्रभावलाई बढाउछ। रसायनको रूपमा यसको तथा अन्य कुनै औषधीको प्रयोग गर्दै ब्रह्मचर्यको पालन गर्नुपर्छ। यसबाट अधिक र शीघ्र लाभको प्राप्ति हुन्छ।

च्यवनप्राश रसायनको रूपमा प्रयोग गर्दै अमिलो पदार्थहरूको सेवन गर्नु हुदैन। नूनको प्रयोग पनि कम मात्रामा गर्नुपर्छ जहाँ सम्म हुन्छ प्रयोगकर्ताले चिन्ता र समस्याहरू भन्दा स्वयंलाई टाढा राख्नुपर्छ। मैथुन देखि परहेज गर्नु नै राम्रो हुन्छ।

रसायनको रूपमा हरड :

हरड पनि एउटा राम्रो रसायन-द्रव्य छ। हरडको बीउ निकालेर फललाई प्रयोगमा ल्याउने पर्छ। यस फलको चूर्ण बनाएर निम्न प्रकारबाट प्रयोगमा ल्याउनाले रसायनको लाभ प्राप्त हुन्छ:

ऋतु	अनुपान
वर्षा	सेँधा नून
मह	चीनी
हेमन्त	सोँठको चूर्ण
शिशिर	पिप्पलीको चूर्ण
बसन्त	मह
ग्रीष्म	गुड

सबै ऋतुमा कुनै सानो चम्चामा (5 ग्राम) हरडको चूर्ण समान मात्रामा लिनुपर्छ। रोगीको कोष्ठको अनुसार हरडको मात्रालाई कम वा बढि गर्न सकिन्छ। यसी रसायन चिकित्सा मानव जातिको लागि आयुर्वेदको अनौठो देन हो।

अरु कुनै पनि चिकित्सा-पद्धतिमा यस प्रकारको हानि रहित रसायन-चिकित्सा उपलब्ध छैन्। यसको प्रयोग गरेर जहाँ मनुष्य स्वयं व्यक्तिगत रूपबाट पूर्णतः स्वस्थ र प्रसन्न बस्न सकिन्छ, त्यो बुढोपनको समस्या रहित सुन्दर र स्वस्थ समाजको पनि निर्माण गर्न सकिन्छ।

महाकुम्भ

-ले.कर्नल भूपेन्द्र सिंह क्षेत्री, अ० प्रा०.द्व

अभी-अभी 2021 में पवित्र स्थल हरिद्वार में महाकुम्भ का समापन हुआ। मान्यता के अनुसार कुम्भ का मेला हर 12 साल बाद आता है। कुम्भ मेले की तैयारी सभी स्तर पर व्यापक रूप से होती है। मेरे दिमाग में सदैव ही एक सवाल कोतूहल से रोमांचित करता रहता है और कौन्दता है कि क्या इसे कुम्भ मेला क्या कहना उचित होगा कि- क्या यह एक मेला है? एक पर्व है? या एक उत्सव है? क्या यह एक अनन्त काल से चली आ रही पौराणिक गाथा है? क्या यह एक वैज्ञानिक परिकल्पना है, या अध्यात्मिक

आस्था का विषय है? क्या यह एक विषय वस्तु है जिस पर गहन चिन्तन और गम्भीर अध्ययन किया जाना चाहिए, या गंगा मईया में डुबकी लगाकर सभी पापों का विनाश करने का एक विकल्प है? क्या यह एक हठ योगविद्या का लोक है जो लुभ। वन दृश्य दिखाकर सभी को मन्त्रमुग्ध करता है या भजन-कीर्तन, कथा वाचन आदि करके सभी को अपनी ओर आकर्षित करने वाला रमणीय स्थल है? या इसके करनेके पीछे कोई गूढ़ रहस्य छिपा है, जिसका अभी पर्दा उठना बाकी है। महाकुम्भ के पीछे एक बहुत बड़ा सैद्धान्तिक एवं दर्शन शास्त्र का दार्शनिक रहस्य छुपा है, जिसके ऊपर अतीत काल खण्ड का एक बहुत गहरा काला पर्दा पड़ा है, और

यह एक रिवाज की तरह 12 साल बाद आने वाला एक मेला बनकर रह गया है। आओ हम सभी मिलकर अतीत के इस काल खण्ड में गोता लगाकर कल्पनामय पावन नदी के पवित्र जल के भीतर जाकर अनन्त काल का ज्योतिमय दिव्य दृश्य देखने का प्रयास करते हैं। बहुत ही कम महानुभाव ऐसे होंगे जो इस भवसागर में प्रवेश कर इसके सम्पूर्ण सार को आत्मसार करने में सफल हो पाये हैं। आम जनमानस के लिए यह सम्भवतः आसान नहीं है, ऐसा मेरा मानना है।

मैं यहाँ महाकुम्भ के अतीत में जाकर प्रथम महाकुम्भ आरम्भ के प्रथम दिवस का दृश्य व उद्देश्य की परिकल्पना को प्रस्तुत करने का प्रयास करता हूँ। यह कल्पना कीजिए कि यह महाकुम्भ की डोर का पहला छोर है। इस डोर के छोर को पकड़कर आओ हम सब मिलकर आगे कदम रखते हैं और गुत्थी को सुलझाने का प्रयास करते हैं।

ओम नमोः शिवायः जय गंगा मईया

भारत

दो हजार से ज्यादा सालों से विदेशी क्रूर आक्रमणकारियों से रक्त रंजित व भयावक रूप से पीड़ित रहा है। इन आक्रान्ताओं ने भारत के वैभव को ही नहीं लूटा एवं यहाँ कि संस्कृति, बौद्धिकता सनातन धर्म और निष्ठा पर भी आघात और गहरी चोट पहुँचाई है। हम इतने असहाय क्यों हो गये हैं, इसके अनेकों कारण हो सकते हैं। परन्तु अपने धर्म को बचाने में हम पूर्णतः सक्षम रहे हैं। अनेकों पीड़ा व अत्याचार सहने के बाद भी सम्पूर्ण भारतवासी अपने धर्म व सनातन निष्ठा पर अडिग रहे। इतने लम्बे काल तक उत्पीड़न, दुराचार, दुर्व्यवहार व कत्लेआम के बाद भी सभी सनातनी दृढ़ निश्चय के साथ, विश्वास से लबालब होकर सामना करते रहे और विजय लक्ष्य की तरफ हमेशा अग्रसर रहे। यह मनुष्य जाति के इतिहास में जीता-जागता उदाहरण है। संसार का कोई भी समाज, देश, धर्म, पन्त व निष्ठा इतने लम्बे समय तक न तो बचा पाया और न ही ठीक रह सका। केवल हिन्दु सनातन धर्म अडिग, निर्भिक व अटल

होकर अपने सिद्धान्तों में खरा उतरा और जीता-जागता उदाहरण स्वरूप बनकर आज भी विश्व में खड़ा है। यह उपलब्धि इतिहास के पन्नों में स्वर्ण अक्षरों में अंकित होने योग्य हैं।

अनन्त काल में हमारे दो प्रख्यात विश्वविद्यालय उपस्थित थे। एक तक्षशिला और दूसरा नालन्दा। मेरे अनुमान के अनुसार शायद भारत में चार विश्वविद्यालय रहे होंगे। दो का ज्ञान है जो ऊपर लिखा गया है। शायद दो समय के काल में ग्रस्त होकर विलीन हो गए हैं। मैं यहाँ यह इसलिए लिख रहा हूँ क्योंकि भारत में महाकुम्भ हर 12 वर्ष में आयोजित किया जाता है। महाकुम्भ का आयोजन हरिद्वार, प्रयागराज, नासिक व उज्जैन में चौर काल से होता आ रहा है। आज जो महाकुम्भ आयोजन हो रहा है शायद आज के समय में यह एक सांकेतिक कुम्भ का आयोजन होता प्रतीक लगता है। अनन्त काल में इसका स्वरूप कोई दूसरा ही रहा होगा। लगातार आक्रान्ताओं के आक्रमण के कारण व त्राहीमाम-त्राहीमाम हो कर इसका आयोजन करना हमारे श्रेष्ठ ऋषिमुनि सन्त समाज, विश्व विद्यालय समूह, आचार्यवर्ग, विद्यार्थी, अध्यापक व प्रबुद्ध व्यक्तिगण आदि के लिए शायद सम्भव न रहा हो। ऐसी स्थिति में तत्कालीन बुद्धिजीवी व उत्कृष्ट समृद्ध व्यक्तिगण द्वारा सम्भवतः यह निर्णय लिया गया हो कि इस आयोजन का समय की प्र.

तिकूल स्थिति को देखते हुए एक सूक्ष्म व सांकेतिक रूप में ही आयोजन किया जाये, तथा इसके फलस्वरूप यहाँ महाकुम्भ की परम्परा जीवित व सजग रहे। जब दोबारा भविष्य में शान्त व अनुकूल वातावरण की स्थिति आने पर इसे वैसे ही भव्य रूप से आयोजन किया जायेगा।

अब सवाल उठता है कि यह आयोजन क्या था? इस आयोजन में क्या-क्या किया जाता था। इसके रूपरेखा क्या थी। अब हम सभी को अतीत के गोद में गोता लगाकर आत्मसार दिव्य दृष्टि से इसकी भव्यता को देखने का प्रयास करना उचित प्रतीत लगता है। हम सभी मिलकर खंगालते हैं और देखते हैं क्या-क्या छनकर बाहर आता है। मैं अपने यथाशक्ति बुद्धि से विचार रखता हूँ। आप सभी प्रयास कीजिएगा।

मैं, इस महाकुम्भ को दीक्षान्त समारोह के रूप में समझता हूँ। हमारे पास अध्ययन के लिए अताह पुस्तकें व पाण्डुलिपियाँ विद्यमान थी। उन पर अध्ययन व शोध करने की अपार सम्भावनाएँ थी या रही होंगी। इनमें से अधिकांश या तो क्रूर अज्ञानी व रोषपूर्ण आक्रान्ताओं ने नष्ट कर दिया या कुछ चोरी छिपे देश से बाहर ले गये। अब हमारे पास जो मुख्य पुस्तक व पाण्डुलिपि बची हैं वे हैं एक सौ आठ उपनिषद्, अठारह पुराण, चार वेद, दो ग्रन्थ (रामायण व महाभारत) और एक मह. भगवत गीता है। इसके अलावा और भी अनेकों पुस्तकें भी विद्यमान हैं। अपने जीवनकाल में इन सभी पुस्तकों का अध्ययन करना व सम्पूर्ण सार को ग्रहण करना एक साधारण व्यक्ति के लिए बहुत ही कठिन व जटिल कार्य है। बहुत ही कम महानुभव ऐसे होंगे जो इस भवसागर में प्रवेश कर इसके सम्पूर्ण सार को आत्मसार करने में सफल हो गये हों। आम जनमानस के लिए सम्भवतः यह आसान नहीं है। ऐसा मेरा मानना है। मैं यहाँ इस पर महाकुम्भ के अतीत के आरम्भ के प्रथम दिवस का दृश्य व उद्देश्य की परिकल्पना करने का प्रयास करता हूँ। यह कल्पना कीजिएगा कि यह महाकुम्भ के डोर का पहला छोर है। इस डोर के छोर को पकड़कर आओ हम सब मिलकर आगे कदम रखते हैं और गुत्थी को सुलझाने का प्रयास करते हैं।

तत्कालीन वेदों के ज्ञाता, श्रीमद्भागवत गीता की पूर्ण रखने वाले, रामायण और महाभारत के रहस्य को

आत्मसात करने वाले, उपनिषद व पुराणों का ज्ञान रखने वाले ऋषि, मुनि, महर्षि, गुरुजन, योगगुरु, आयुर्वेद के आचार्य, दर्शनशास्त्र को समझने वाले, संस्कृति व सनातन के अनन्त ज्ञानी, ज्ञानी, विज्ञानी, मनोविज्ञानी, अर्थशास्त्री, कूटनीतिज्ञ, राजनीतिज्ञ, विदेशनीतिज्ञ, शस्त्र विज्ञानी, ज्योतिषी विद्या के महारथी, भविष्य विद्या के ज्ञाता, कर्मयोग, राजयोग, धर्मयोग, कमीयोग, न्याय प्रणाली, पृथ्वी, आकाश, पशु, पक्षी, जीव-जन्तु, वन. स्पति, जल, धरती, पशुधन, खेती, ऊपज, हवा, बादल, मौसम आदि का ज्ञान रखने वाले व्यक्तियों के समूहों का एक जमघट महाकुम्भ के पहले दिन में एकत्रित होकर भविष्य में मनुष्य व प्राणियों की रक्षा का उत्थान के लिए एक रूपरेखा बनाने के लिए संगठित हुए होंगे। इसके प्रारम्भ के चार महीने बाद, माघ पूर्णिमा के दिन से जब सूर्य उत्तरयाणी में प्रवेश करता है तब हिन्दु नववर्ष के वैशाख के प्रथम दिवस के अन्तराल में यह निर्णय लिया गया होगा कि आने वाले समय में कौन-कौन किस विषय में अध्ययन कर अगले चार साल में एक शोध पत्र तैयार करेगा व अगले सम्मेलन में उस पर विस्तृत रूप से अध्ययन करके विश्लेषण किया जायेगा। जो-जो महानुभाव दिये गये कार्यो को सफलतापूर्वक करने में सक्षम होंगे, उनका उत्तीर्ण होने वाले अभ्यर्थियों के रूप में चयन किया जायेगा व प्रस्तुति पत्र प्रदान कर या तो आगे के अध्ययन के लिए चयन किया जायेगा या आने वाले विद्यार्थियों को शिक्षा देने के लिए अध्यापक पद पर नियुक्त की जायेगा या फिर अपने-अपने क्षेत्रों में कार्य करने के लिए नियुक्त किया जायेगा। यह एक दीक्षान्त समारोह के रूप में मनाया जाता होगा। यह प्रक्रिया हर चार साल में चार चयनित किये हुए स्थानों पर क्रम अनुसार किया जाता होगा। किसी को चार साल बाद, किसी को आठ साल बाद व किसी को बारह वर्ष बाद योग्यता के आधार पर क्रमनुसार प्रगतिशील प्रस्तुति पत्र प्रदान किया जाता होगा जैसा कि आज का मैट्रीकुलेशन, इण्टरमीडिएट, ग्रेज्यूएशन, पोस्ट ग्रेज्यूएशन, पी.एच.डी. व एम.फिल. आदि। यह क्रिया निर्बोध रूप से अनन्त काल से चली आ रही होगी। परन्तु विदेशी आक्रान्ताओं के आने के बाद इसमें बाधा आने लगी और समय के आवश्यकता अनुसार हमारे प्रबुद्ध समाज ने इसे एक सांकेतिक रूप

में रखा। आज यह एक महाकुम्भ मेले के स्वरूप में ही सिमट कर रह गया है।

अब समय आ गया है कि इस परम्परा को पुनः जीवित किया जाये और निर्भिक होकर हमारे सनातनी पूर्वजों द्वारा स्थापित गई विद्या पद्धति को प्रारम्भ किया जाए। इसके लिए परम पूज्य योग ऋषि स्वामी रामदेव जी महाराज व आयुर्वेद शिरोमणि परम श्रद्धेय आचार्य बालकृष्ण जी महाराज द्वारा इस कार्य व विद्या पद्धति को दोबारा पतंजलि योगपीठ हरिद्वार में वैदिक शिक्षा पद्धति की पुनः स्थापना का प्रयास किया है। इनके इस पावन कार्य में हम सभी को सहयोग व योगदान देकर से, प्राचीन भारतीय परम्परा पुनः जीवित कर सनातन धर्म की रक्षा की जा सकती है। सभी से की आत्मसात करने के लिए निवेदन है।

जैसा कि विदित है कि प्राचीन काल में हमारे पास दो विश्वविद्यालय नालन्दा व तक्षशिला विद्यमान थे। ये दोनों क्रमशः भारत के पूर्व व उत्तर दिशा में स्थित थे। इसी प्रकार सम्भवतः ऐसे ही विश्वविद्यालय पश्चिम व दक्षिण दिशा में भी विद्यमान रहे होंगे। इनका प्रमाणित अवशेष तो नहीं है, परन्तु कुछ अंश इसका दक्षिण में देखने को मिलता है। पश्चिम में लगातार एक के बाद एक आक्रमण होने के कारण इनका नष्ट होना प्रतीत होता है। यदि सूक्ष्म दृष्टि से देखेंगे तो पश्चिम में सांकेतिक परम्परा का दृश्य तो हो सकता है परन्तु विस्तृत दृश्य, दक्षिण भारत में विद्यमान है। प्राचीन परम्परागत नाटक, नृत्य, संगीत, गायन, संगीतवादक, वेशभूषा, मुद्रा, सजावट, मुखौटा, श्रृंगार, लय, संदेश, रीति-रिवाज आज भी हूबहू बिना किसी छेड़छाड़ मिला. वट वा परिवर्तन के साथ विद्यमान हैं। दक्षिण भारत में पौराणिक रीति-रिवाज, संस्कार, संस्कृति सनातन परम्परा, वेशभूषा, भाषा, खान-पान, तीज त्योहार आज भी प्राचीन काल के अनुसार विद्यमान हैं। इसमें सांके. तिक या मिलावट की झलक कहीं भी नजर नहीं आती है। वे अपने भव्य पूजास्थल व मन्दिर आदि को बचाने में सफल रहे हैं। इन स्थानों के रखरखाव, सौन्दर्यता, भव्यता व सुरक्षा की पुख्ता व्यवस्था की गयी है।

अब समय आ गया है कि इन दोनों विश्वविद्यालय तक्षशिला व नालन्दा की उपयुक्त स्थान पर पुनः स्थापना की जाए। जो दो और विश्वविद्यालय जिसकी

कल्पना की जा रही है तथा जो काल का ग्रास बन लुप्त हो गए हैं उन्हें भी पुनः जीवित किया जाये तथा भारत को फिर से विश्वगुरु बनने के रास्ते में अग्रसर होने का जो प्रयास परम पूज्य योग ऋषि स्वामी रामदेव जी महाराज व आयुर्वेद शिरोमणि आचार्य बालकृष्ण जी महाराज करने में प्रयासरत है, उसमें हम सभी को आगे आकर सहयोग करने का प्रयत्न करना चाहिए।

प्रकृति की शक्ति के साथ बढ़ायें अपनी इम्यूनिटी

विशेषता : रोग प्रतिरोधक क्षमता बढ़ाने के लिये दिव्य औषधियों एवं उनके अर्क से तैयार पतंजलि उत्पाद ।

पतंजलि इम्यूनिटी बूस्टर प्रोडक्ट्स

सुरक्षा के उपाय अपनायें, कोरोना को मिलकर मिटायें

आयुर्वेद की शक्ति के साथ, त्वचा को पोषण दे, हाथों की नमी बरकरार रखें और किटाणुओं का सफाया करें।

पतंजलि हैंडवॉश और सेनिटाइजर

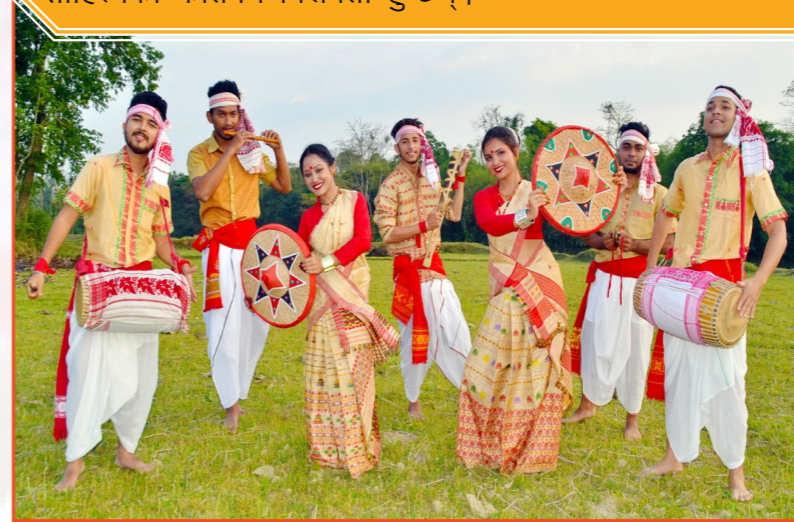

असममा नेपाली लोक संस्कृतिको रूपरेखा

-नव सापकोटा

आदिम

युगमा मानिसका सुखदुःखका कुरा एक अक. मा अभिव्यक्त गर्ने प्रवृत्ति एउटै थियो। मानिस दुःखमा रुन्थ्यो, सुखमा हाँस्थ्यो अनि कुनै विपद वा भयमा अरुको सहायता मागी चिहुरन्थ्यो। लोकसाहित्य समाज को सुखदुःखको सरल अभिव्यक्ति हो। लोक साहित्यका कतिपय विशेषता हुन्छन्।

1. लोक साहित्यको रचनाकारको नाम जाँत्र सर्किदैन।
2. यो मुखमुखै बगेर पुरुषानुक्रमले अघि बढिरहन्छ।

यसैले लोक साहित्य मानव समाजको अलिखित इतिहास हो। यसमा जीवनका अभिज्ञताको थुप्रो हुन्छ। विश्वमा सबै जातिका लोकसाहित्य हुन्छन्। लिखित साहित्य नभएको जाति गोष्ठीको पनि दर्बिलो लोक साहित्य हुनसक्छ। भाषाको सृष्टि भएको समयदेखि नै लोकसाहित्यको सृष्टि भएको हो भन्ने अनुमान लगाइन्छ। लोकसाहित्यलाई समग्रमा लोकवार्ता भन्ने गरिन्छ।

परिभाषा-

जातिविशेषका कमशिक्षित जनसमुदायमा प्रचलित लोकप्रिय री. तिथिति, परम्परा, संस्कृति, विश्वास आदिको मौखिक दृश्य र चिन्तनमूलक अभिव्यक्तिसंग सम्बद्ध समस्त सामग्रीका साथै त्यसको अध्ययनलाई पनि लोकवार्ता भनिन्छ। नेपाली भाषामा लोक साहित्यको ठूलो भँडार छ। नेपाली लोकवार्ताका प्रकारहरू-

मौखिक वार्ता

01 लोकसाहित्य :

स्थूल विधा (क) लोकगीत (ख) लोककविता।
(ग) लोकगाथा (घ) लोकनाटक
(ङ) लोककथा।
सूक्ष्मविधा (क) गाउँखाने कथा (ख) उखान
(ग) टुक्का (घ) मन्त्र।

02 लोकसंगीत : लयतालका माध्यमबाट अभिव्यक्त लोकसिर्जनालाई लोकसंगीत भनिन्छ। लोकसंगीतको मुख्य संचार माध्यम शाब्दिक/भाषिक नभएर लयताल हुन्छ।

03 चिन्तनमूलक लोकवार्ता :

(क) लोकविश्वास (ख) लोकप्रथा।
(ग) लोकोपचार/लोकचिकित्सा (घ) लोकयुक्ति।

04 लोक संस्कृति

(क) चाडपर्व :
(ख) वेशभूषा : दौरा, सुरुवाल, अस्कोट, टोपी, कछाड, धोती, गलबन्दी, पटुका, गादो, गुन्यू, साडी, चोली, मजेत्रो, घलेक, खास्टो, दोसल्ल, खदा आदि।

(ग) गरगहना : शिरफूल, शिरबन्दी, कुली, बुलाकी, आँठी, टिकी, बाँझ, ढुङ्ग्री, गदबरी, मारवाडी, टप, मुन्द्रा, धुवाँलो, पोते, चुरी, बाल, कल्ली, चेप्टे सुन, मंजरी, कुण्डल, हारी, नौगोडी, कण्ठहार, तिलहरी।

(घ) खानपीन : बिगौती, अपुङ्गो, सातु, पुवा, सेलरोटी, थबे, कुराउनी, चाग्रे, ढिंडो, ढकने, खीर, फुलौ, गुन्द्रुक, सिन्की, सोल्लर, कसार।

(ङ) वाद्ययन्त्र : नौमती, सारङ्गी, ढोलक, मादल, कठताल, मुरली, बाँसुरी, डम्फु, ढ्याङ्गो गजा, डमरु, घण्टी।

(च) भाँडाकुँडा : खँडकुलो, भड्कु, दिउरो, आरी, काँसे बटुका, गाग्री, ताई, मानो, पाथी, पनिउँ, दियो आदि।

(छ) हातहतियार : खुकुरी, हँसिया, चुलेंसी, बंचरो,

फरुवा, बाउसोचकटो आदि ।

(ज) बाँस, बेत, काठ र पटुवाका वस्तुहरू :

(झ) फलामका औजार :

(ञ) पटुवाबाट बनाइएका वस्तु : नाम्लो, बरियो, दाम्लो, जोरदाम्लो, सिका, सिकुवा ।

चाडपर्व

01. बैशाख संक्रान्ति ।
02. अक्षय तृतीया (बैशाख शुक्ल तृतीया तिथि) ।
03. गुरुपूर्णिमा – असार महिनाको पूर्णिमा ।
04. नागपंचमी – साउन महिनाको शुक्ल पंचमी ।
05. जनैपूर्णिमा – साउन पूर्णिमा ।
06. कृष्णजन्माष्टमी – भदौ कृष्णपक्षको अष्टमी ।
07. तीज – भदौ शुक्ल तृतीया तिथि ।
08. गणेश चौथी – भदौ शुक्ल चौथी तिथि ।
09. ऋषि पंचमी – भदौ शुक्ल पंचमी तिथि ।
10. कुशे औंसी – भदौरे औंसी ।
11. सोह्र सराद – भदौ शुक्ल पूर्णिमाको भोलिपल्ट शुरु हुने कृष्णपक्षको पूरे पक्ष ।
12. नवरथा – असोज शुक्ल 1-9 सम्म ।
13. दशैं-दशमीको दिन – दशैं पर्व (विजयदशमी) ।
14. काग तिहार, कुकुर तिहार, गाई तिहार, गोरु तिहार,

भाइ तिहार कार्तिके औंसीको अघि हुई दिन 8 यदि टुर्क रम । अर्थात् कार्तिक कृष्ण पक्ष को त्रयोदशीए चर्तुदशी औंसी अनि शुक्ल पक्ष को प्रतिपदा द्वितीय तिमिर का पर्व पाँच दिने तीहार ।

15. स्वस्थानी व्रतकथा – पुष पूर्णिमादेखि माघे पूर्णिमासम्म व्रत र पाठ र पाठ चल्छ ।
16. माघे संक्रान्ति ।
17. वसन्त पंचमी – माघे शुक्ल पंचमी ।
18. महाशिव रात्रि – फागुन कृष्ण चतुर्दशीको दिन ।
19. होली/फागुन पूर्णिमा ।
20. रामनवमी – चौते शुक्ल नवमी ।

असममा नेपाली लोक संस्कृति पृष्ठभूमि :

असम र नेपालको सम्बन्ध पौराणिककालदेखि जोडिएका छ । द्वापर युगका राजा जनकले बराह क्षेत्रमा भेटेको शिशुलाई पोष्य पुत्रका रूपमा पालेर हुर्काए । ती थिए वीर नरकासुर । उनले सैन्यशक्ति लिई पूर्व क्षेत्रको रण विजय यात्रा शुरु गरे उनको यात्रा शुरु गरे उनको यात्रा बलबाहु ब्रह्मपुत्र तरेर कामरूप नरेष घटकासुरलाई युद्धमा मारेपछि मात्र थामियो र कामरूपको राजसिंहासनमा बसे । माता कामाक्षाको मन्दिर नीलाचल पहाडमा निर्माण गरी चार

दिषाका चारोवटा मार्ग निर्माण गरी आफ्नो राजधानी नीलाचल पर्वतको सोझै दक्षिणस्थित पर्वतमा स्थापित गरे । यस पहाडलाई

पछि नरकासुर पहाडका नामले चिनिन थाल्यो । यसको काखमा हाल श्री श्री शंकरदेव चिकित्सा विश्वविद्यालय र गुवाहाटी चिकित्सा महाविद्यालय छन् । असमका बडो कछाडीहरू नेपालका राई लिम्बूहरूकै वंशधर हुन जसलाई नरकासुरले सैन्य र अन्य कर्मीहरूका रूपमा लिएर आएका थिए ।

यसरी नरकासुरकै समयदेखि नेपालबाट असममा नेपाली मानिसहरूको प्रव्रजन हुँदै आएको छ । प्राचीन ऐतिहासिक कालमा राजपरिवारहरू बीचको वैवाहिक सम्बन्ध भएपछि पनि सम्बन्धित जनसाधारणको आवतज. आवत भएको थियो । पाछि नेपाल र इष्ट इंडिया कम्प. नीको सन्धिपत्र सन् 1816 मा सम्पादन भएपछि बृटिष इन्डियाले गोर्खा रेजिमेन्टका वीर योद्धाहरूको बलमा मानहरूलाई असमबाट युद्धमा हराएर लखेट्दै वर्मा देशको यान्दाबूमा पुयाएपछि त्यहीं सन् 1826 मा बर्मा. सित शान्ति सन्धिपत्र गरेपछि असमलाई आफ्नो शासन. भन्न गाभेर राख्यो । त्यसपछि देखि नेपालीहरू फौजमा, फौजीका परिवारजन र राज्यका विभिन्न अन्य कामका निगित नेपालीहरू ओसार्ने काम चल्थो । पछिपछि काम खोज्न आफ्नाफै जान थाले । उत्तर पूर्वांचल (पुरानो असम) जुनचै अहिले सातवटा राज्यमा विभाजित भएको

छ, नेपालीभाषी जनताको वृहत जनसंख्या स्थाई रूपमा रैथानेभएर बसेको छ । फलस्वरूप नेपालबाहिर विश्वको मानचित्रमा भारतको असम प्रान्तमा नेपालीहरूको ठूलो जनसंख्या विराजमान छ ।

विश्वमा कुनै पनि जातिले मातृभाषा र संस्कृतिको सहायताले आ नो छुट्टै परिचय बनाएको हुन्छ । नेपाली जाति आफ्नो मातृभाषा र संस्कृतिको ठूलो प्रेमी हो । संसारभरमा आज नेपालीले आफ्नो भाषा र संस्कृतिलाई बँचाएर आफ्नो परिचय टड्कारो राखेको छ । यहाँ एउटा कुरा स्पष्ट गर्नु पर्ने हुन्छ । त्यो के भने नेपालबाट जब मानिसहरू देशछोटी विदेश जान्छन् त्यतिबेला उनीहरू कुनै एउटै जाति गोष्ठीका मानिस मात्र एकसंग गएका हुँदैनन् । भिन्नभिन्न समयमा छुट्टाछुट्टै अरुअरु आफ्ना छिमेकी जनगोष्ठीसित मिलेर जाने हुँदा उनीहरूको आपसी अभिव्यक्तिको भाषा नै नेपाली साझा भाषाका रूपमा व्यवहार गर्दछन् । समयक्रममा नेपाली नै सबैको मातृभाषा हुन जान्छ । यसरी नेपाली जाति र उसको मातृभाषा नेपालीको सृष्टि भएको हो भारतमा । अतः हाम्रो जाति नेपाली र मातृभाषा नेपाली मयो ।

यसरी पुस्तौँदेखि असमको मनमोहक हरियो भ. रिलो पहाडपर्वत, भीरपाखा, गैदान-भंजयड, नद-नदी, खोला-झर्नाले परिपूर्ण शस्य श्यामला भूमिका रैथाने भई यहाँको हावापानीमा रत्तिई यहाँको रीति थीतिमा भिजी आफ्नो भाषा संस्कृतिलाई आपसमा यथावत राख्दै स्थानीय भाषा संस्कृतिलाई पनि आत्मीय रूपमा आदर श्रद्धा गरी असमीय र नेपाली दुई महान् संस्कृतिको सम्वाहक बनेर बसेको छ असममा नेपाली जाति ।

यहाँ नेपाली लोकसंस्कृति नेपालमा जातिकै सजीव मौजूद छ भन्न सकिन्छ ।

असममा नेपालीलोक संस्कृति :

अब यहाँ मानिने नेपाली चाडपर्वबारे व्याख्या गरिनेछ- नेपाली सम्बन्धानुसार वैशाखबाट नयावर्ष आरम्भ हुन्छ भने चैतमा वर्षको अन्तपछि । चाडपर्वको विवरण त्यसैक्रममा दिइन्छ ।

1. वैशाखे संक्रान्ति नव वर्षारम्भ हुने हुनाले मिठो चोखो खाने वर्षफल हेर्ने, प्रतिकार गर्ने आदि कर्म गरिन्छ । वैशाख असममा बैशाखे रङ्गाली बिहुले नेपालीहरू पनि रमाउँछन् र बिहु नाच्च र हेर्न मंचमा पुग्दछन् । नेपाली वेष भूषामा नेपाली बिहु गीत गाएर मादल र बाँसुरीको

तालमा नाचछन्। यो एउटा थप संस्कृति हो भन्न सकिन्छ।

2. अक्षय तृतीया : बैशाख महिनाको शुक्ल पक्षको तृतीया तीथिमा पर्ने यस व्रतमा उपवास बसेर भगवान विष्णु, लक्ष्मी र श्रीकृष्ण (वासुदेव) को पूजा गर्ने चलन छ। धेरै पौराणिक कारणले गर्दा यस दिनलाई शुभ मानिन्छ र कुनै पनि शुभकार्य यसै दिन गर्दा सफल हुन्छ। अक्षय रहन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ।

3. बुद्धजयन्ती : बैशाख पूर्णिमाका दिन भगवान गौतम बुद्धको जन्मजयन्ती पालन गरिन्छ।

4. गुरुर्णिमा : आसार पूर्णिमाको दिनलाई गुरु पूर्णिमाका रूपमा मानिन्छ। महर्षि वेदव्यासको जन्म तिथि भएकाले यसदिनलाई गुरुपूर्णिमाका रूपमा मानिन्छ। यो तीथि जनसारणमा त्यति व्याप्ति छैन। संस्कृत भाषाका टोल/विद्यालय र संस्थानहरूमा मात्र यस तीथिको महत्व रहेको देखिन्छ। किनभने भारतका अरु विद्यालयहरूमा 5 सेप्टेम्बरको दिनलाई शिक्षक दिवसका रूपमा शिक्षक अभिनन्दन भन्ने गुरुपूजन गर्ने चलन छ। शिक्षकबाट देशका राष्ट्रपति बन्न पुगेका विश्वविख्यात दार्शनिक डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णनले आफ्नो जन्म दिनलाई देशको शिक्षक समालाई उत्सर्ग गरेका थिए।

5. नागपंचमी : साउन शुक्ल पंचमीका दिन नागपंचका रूपमा नेपालीहरूबीच सबैतिर मानिन्छ। नेपालीका घरका दैलामा नागका फोटो टाँसेर पुरोहितहरूले दैवी दुर्योगबाट रक्षा गर्ने प्रार्थना गरी सिधा ग्रहण गर्दछन्। गाउँरतिर प्रायः सबै गृहस्थहरूले नागको पूजा गर्दछन्।

6. जनैपूर्णिमा : साउन महिनाको पूर्णिमाका दिन तागाधारीवर्गको ठूलो आध्यात्मिक चाड हो। गुरुबाट जानै फेर्ने र हातमा तागो बाँध्ने भन्ने दिदी बहिनीले दाजुभाइलाई राखी बाँध्ने चलन पनि छ हिजो आज। यो राखी छिमेकीबाट आयात गरिको चाड हो हामीमा।

7. कृष्णजन्माष्टमी : भदौ महिनाको कृष्णपक्षको अष्टमी तिथिमा पर्ने भगवान श्रीकृष्ण जन्मेको शुभ दिन हो। उपवास बस्ने, भजन कीर्तनआदि गर्ने गरिन्छ।

8. तीज : भदौ महिनाको शुक्ल पक्षको तृतीया तिथिमा पर्ने चाड नेपाली महिलाहरूको मुख्य चाड हो। यसदिन 'हरितालिका व्रत' बस्छन्। तीजको अधिल्लो दिन दरखाने दिन। यस दिन विवाहिता चेलीबेटीहरूलाई माइत ल्याई वा निम्त्याई मिठो मसिनो खुवाइन्छ। दिदी बहिनीहरू आपसमा

गीत गाएर रमाइलो गर्दछन्—त्यही तीजगीत हो। त्यसको छुट्टै महत्व छ। यता असमतिर विगत पचीसवर्षदेखि तीजगीतलाई सामूहिक रूपमा मंचमा लिएको छ।

9. गणेश चौथी : भदौ शुक्ल चतुर्थीको दिनमा सिद्धिदाता गणेशको जन्म जयन्ती हुनाले यसदिन श्रद्धपूर्वक गणेश पूजा गरिन्छ।

10. ऋषिपंचमी : भदौ महिनाको शुक्ल पंचमीको तिथिमा महिलाहरूले आफ्नो र पतिको भलोका निम्ति तीजका दिनदेखि व्रत बसी सप्तर्षिको पूजा अर्चना गर्दछन्।

11. कुशे औंसी : भदौ महिनाको औंसीका दिन ब्रह्माण्डहरूले कुश काटेर मुठा पारी यजमानहरूका घरका दैलामाथि सिउरिन्छन् र गृहस्थबाट सिधा लिन्छन्। यही कुश वर्षभरि पूजा यज्ञमा शुद्धिका निम्ति व्यवहार गरिन्छ। त्यसैले यसलाई कुशे औंसी भनिन्छ। यस दिनको आर्को पनि ठूलो महत्व छ। यस दिनलाई आफ्ना बाउको मुख हेर्ने तिथि अर्थात् बाउ पूज्ने तिथि मानिन्छ भने यसै दिन आफ्नो परिवारका मृत व्यक्तिको कुनै कारणले छुटेका तिथिको श्राद्ध गरिन्छ।

12. सोह्र सराद : भाद्र शुक्ल पूर्णिमाको दिनदेखि सा. १६श्राद्ध पक्ष शुरु हुन्छ जसलाई पितृपक्ष भनिन्छ। यस पक्षमा तिथि अनुसार आफ्ना स्वर्गीय आत्मजनको श्राद्ध स्व. पिताकै तिथिमासँगै घरमा वा घाटमा गएर सम्पन्न गरिन्छ। त्यसैले हिन्दू समाजमा यस पक्षको ठूलो महत्व छ।

13. दशै : असोज महिनाको औंसीका भोलिपल्ट शुक्ल प्रतिपदा देखि नवरथा आरम्भ हुन्छ जसमा भवानी दुर्गाका नवरूपको पूजा अर्चना विधिवत् घर मठमन्दिर र

सामूहिक पूजास्थलीमा निष्ठापूर्वक गरिन्छ। औंसीको राति भिजाएका जौ, धान, गहुँ मकै आदि अन्नलाई जमराका रूपमा द्वितीयाको जून हेरेर राखिन्छ। तिनै जमराको टुसाले विशेष सप्तमी, अष्टमी र नवमीमा दुर्गादेवीको पूजा गरिन्छ र देवीको प्रसाद स्वरूप दशमीका दिन परिवारका आमाबाबुले छोराछोरी, जुवाई बुहारी, भाइभतिजालाई तीनै अक्षता र जमराले टीका लगाई आशीर्वाद दिन्छन्। नवरथाको षष्ठीका दिन बेलवरण गरी फूलपाती (सप्तमी) का दिन बाजाबजाई डोलीमा बेलका पत्र र गाउँघारबाट फूलपाती संग्रह गरी ल्याएर तिनै फूलपातीले देवीको पूजा गरी समाजको कल्याण कामना गर्ने सुन्दर परम्परा छ नेपाली समाजमा। यस प्रथालाई हराउन बिलाउन दिनु हुँदैन। असमतिर पनि नेपाली मठमन्दिरहरूले यो प्रथा कताकतै जीवित राखेकै छन्। अष्टमीका दिन आआफ्ना घरमा खुँडा खुकुरीआदि हतियार राखेर फुर्सै कुभिन्डोको बलि दिई पुजिन्छ।

नेपाली समाजमा दशैं पर्वको सारै ठूलो महत्व छ। दशैंमा बाहिर विदेशमा भएका छोरा बुहारी छोरी जुहाईहरू आमाबाबु, सासुससुराहरूको आशीष थाप्न घर आइपुग्छन्। दशैंको टीको लगाएर संस्कृत श्लोक मन्त्र नआउने आमा बाबुले आफ्नै भाषामा हिंडदा ठेस नलागोस्, नुहाउँदा केश नझरोस्, दुबो झैं मौलाउनु, सबैले मात्रै हुन्। दिएर खान पुगोस्, कहिल्यै माग्न नसपरोस्, दुर्गा देवीको प्रसादले कल्यैण होस् भनेर आशीर्वाद दिन्छन्। यसैको ठूलो महत्व छ।

तिहार : दशैंको दिनपछि कार्तिक शुक्ल द्वितियाको दिनलाई भाइटीका मानिन्छ। 'तिहार' त्यौहारको अपभ्रंश रूप हो। नेपाली जनजिब्राले पचाएको 'तिहार' नै प्रिय छ र यही सदर मानिन्छ। तिहार कार्तिकको कृष्णपक्षको त्रयोदशीदेखि शुक्ल पक्षको द्वितियासम्मका पाँच दिनलाई पाँच तिहार मानिन्छ। नेपाली जातिको सांस्कृतिक परम्परा बडो उदारचित्तको छ। यसको प्रमाण यसै तिहारका पाँच दिनले दिन्छन्। पहिलोदिन काग तिहारका दिन बिहान नुहाइवरी शुद्ध भई चुलामा खाना बनाएर सर्वप्रथम आँगनमा टपरा अथवा केसका पातमा खाना भात/रोटी राखेर कागलाई बोलाएर खुवाइन्छ। दोस्रो दिन कुकुर तिहार (कृष्ण चतुर्दशी) त्यसरी बिहानै खानाबनाइवरी घरको कुकुर बोलाएर सयपत्री फूलको

माला गलामा पहिराई टाउकामा सिन्दुर लगाइदिएर टपरामा उसलाई खान दिइन्छ अनि मात्र घरका परिवारले खान्छन्। तेस्रो दिन गाई तिहारे औंशी पर्छ। यस दिन घर शुद्धाई गरी, नुहाइवरी गोठमा गोवर्धन पूजा गरि गोईको पूजा गरी बाच्छीका गोडा र पुच्छरको जल खाई नुन, पिठो खान दिई टिको लगाई सबै गाई बाच्छीलाई जिउभरि पिठो र रङ रियाले बनाएको रातो दयो लगाई दिइन्छ। अनि साँझमा माता लक्ष्मीको पूजा अर्चना गरिन्छ र भैली खेलिन्छ। औंसीको भोलिपल्ट प्रतिपादाको दिन गोरु तिहार हुन्छ। त्यसदिन बिहानै चोखी निष्ठासाथ घरको हलो जोत्ने गोरु र बहरलाई गाईलाई जस्तै पूजा गरी खुवाई टिको दयो लगाइन्छ अनि बल्ल आफूले अन्न ग्रहण गरिन्छ। हलोजोत्ने गोरुको यसरी वर्षभरि हलो जोती अन्न उब्जाइदिने पशुलाई वर्षदिनमा पूजा अर्चना गरी कृतज्ञता प्रकट गरिन्छ।

द्वितियाको दन भाइतिहार! यो दिदीभाइ वा दाजुबहिनीहरूको ठूलो चाड हो। यस चाडलाई असमको नेपाली समाजले यथावत राखेको छ। दिदी बहिनीका घर गएर टिका लगाई आफ्नो जीवनको सुरक्षाको आशीष थापी दिदी भाइको पवित्र सम्बन्धलाई सजीव पारिन्छ। निधारमा चेलीको हातको टिको लगाई साँझ साथीसंगी भेला भई देउसी खेल्ने चलन आलै छ। यो असमीया वा स्थानीय अरु छिमेकी समाजमा पनि परिचित छ। कति असमीया वा अरु जात जातिका साथी भाइहरू पनि देउसी दलमा मिसिएर देउसी गाउँदै हिंड्छन्। स्वस्थानी व्रत : पुस महिनाको पूर्णिमादेखि एक महिनासम्म अर्थात् माघे पूर्णिमाका दिनसम्म एक छाक खाएर महिलाहरूले शिवपार्वतीको पूजा अर्चना गर्दछन्। यो एउटा दीर्घ म्यादी कष्टकर धर्मसित जोडिएको चाड हो तापनि यसको चलन असमेली नेपाली समाजसम्म यथावत् छ।

माघे सँगाती : माघ महिनाको पहिलो दिन पर्ने यो मकर संक्रान्तिको दिन हो। यो धर्ममा जोडिएको चाड हो। गंगा स्नान गरी सूर्यको उपासना गर्ने, अग्नि पुज्ने, तरुल कन्दमूल खाने दिन हो। असगमा यसदिन परशुराम कुण्ड नुहाउने चलन प्रसिद्ध छ। वहाँ जान नसक्नेले ब्रह्मपुत्र वा छेउका अरु नदी खोलामा नुहाएर गंगास्नानको मानसिकता पूरा गर्दछन्।

महाशिव रात्रि : फागुन महिनाको कृष्ण पक्षको चतुर्दशीका दिन शिवरात्रि पर्दछ। अधिल्लो राति अर्थात् त्रयोदशीको मध्यराति शिवरात्रि मनाइन्छ। यस दिन सारा हिन्दू समाजमा महाशिवरात्रिको विशेष महत्त्व छ। यसैले हिन्दूमात्रले यस शुभ दिनको विधिवत पूजा अर्चना गरी भजन किर्तनमा लीन रहन्छन्। असम पनि त्यसको व्यक्तिक्रमी छैन। शिवका बाह्र ज्योतिलिङ्गमध्ये छैटौं ज्योतिलिङ्ग भीमाशंकर यहीं गुवाहाटीको छेउ डाकिनी पहाडमा अवस्थित छ। यसदिन यहाँ भक्तजनहरूको जल चढाउन ठूलो भीड लाग्छछ।

होली : फागुन पूर्णिमाको दिन। यो रङको चाड हो। यसदिन सबै उमेरका मानिसहरू आपसमा रङ खेले र आनन्द मनाउँछन्। यो मुख्यतः दिन हुन्छ। पूर्णिमाको भोलिपल्ट पनि पूर्णरूपले रङ खेलिन्छ। यसलाई रङको चाड मनिन्छ।

चैत दशैं : चैतको शुक्ल अष्टमीको दिनमा चैते दशैं मानिन्छ भने नवमीका दिन रामको जन्म तिथिका रूपमा मानिन्छ।

नेपाली संस्कृतिक पहिचान :

लोक सांस्कृतिक पहिचानना वेशभूषा, गरगहना, खानपीन, वाद्ययन्त्र, भाँडाकुँडा, हातहतियार, नृत्यगीत आदि पर्दछन्। असममा गरिने नेपाली सांस्कृतिक पहिचानका रूपमा व्यवहार गरिने वस्तुहरूबारे विवेचना गरिन्छ। वेशभूषामा पर्ने दौरा— सुरुवाल, अस्कोट, टोपी, कछाड, धोती, गलबन्दी, पटुका, गुन्यू, चोलो मजेत्रो, खास्टो, पछ्यौरी, लाछा टकी, पाण्डा, घलेक, खदा, दोसल्ला आदि हुन्।

इनमा दौरा सुरुवाल, पटुका, अस्कोट वा कोट र टोपी बिहा बटुलमा बेउलाले र कतिपय जन्तीले पनि पहिरने चलन छ। भने महिलावर्गले भने चौबन्दी चोली, फरिया, पछ्यौरी, लाछा आदि विशेष गरी तीज उत्सवमा प्रसस्तै रूपमा लगाउँछन्। भित्री गाउँघरमा भने नेपाली चेलीबेटीहरूले कताकति टेकी, पाण्डा, घलेक पनि पहिरेको देख्नपाइन्छ।

टोपी (ढाका र भादगाउँले) र ढाका खदा (यसलाई श्रद्धा पनि भन्ने गरेका छन्) विशेष रूपले सभा संगठन र चाडपर्वमा अतिथि, विशिष्ट अतिथिहरूलाई आयोजकका तर्फबाट टोपी र आसामे फूलबट्टे गम्छा र (फूलम गामोसा) प्रदान गरी सम्मान गर्ने परम्परा छ। यसो

गरी असमीया संस्कृतिको परिचायक फूलबट्टे गम्छा र सिरमा नेपाली ढाका टोपी पहिराइदिएर असमीया र नेपाली संस्कृतिको समन्वय घटाउने प्रचेष्ट गरिएको हो। असमीया समाजमा यस्ता अवसरमा आफ्ना विशिष्ट अतिथिलाई यही फूलमगम्छा काँधमा पहिराइ दिएर सम्मान जनाउने परम्परा छ। कहीं कतै टोपी खोजेर नपाउँदा असमीया फुलमा गम्छा र ढाका कपडाको श्राद्ध पनि सँगै अर्पण गर्ने गरेको देखिन्छ। बडोल्याण्ड अच्चलमा नेपालीका यस्ता सभा उत्सवहरूमा बोडोजा. तिको अरनाई गलामा र नेपाली टोपी सिरमा पहिराउने चलन छ।

नेपाली टोपी (दुवै थरि) र ढाका श्रद्धाले स्थानीय असमीया/बोडोसमाजमा खुबै सम्मान प्राप्त गरेका छन्। असमीया संगीत जगतका सर्वश्रेष्ठ संगीतकार सुधाकण्ठ स्व. डा. भूपेन हजारिकाले आजीवन नेपाली भादगाउँले टोपी पहिरने जीवन यापन गरे भने मृत्युपछि पनि उही टोपी पहिरेर चितामा चढेका थिए। भनिन्छ उनलाई असमको डिगबोई मा असम साहित्य सभाको अधिवेशनमा साँझको सांस्कृतिक अनुष्ठानको उद्घाटन गर्न निम्त्याइएका डा. हजारिकालाई नेपाली साहित्यका वरिष्ठ कवि हरिभक्त कटुवाल (जो मच्च व्यवस्थापकका रूपमा खटिएका थिए) ले असमीया फुलमा गम्छा र नेपाली भादगाउँले टोपी पहिराएर अभिनन्दन (यतातिर सम्बर्धना भनिन्छ) गरेछन्। त्यसैक्षण देखि डा. हाजरिक. ले सिरमा सम्मानका साथ पहिराइदिने नेपाली टोपी जीवनभर पहिरी अन्तमा सँगै लिएर पनि गए।

त्यस्तै अर्का एक जना असमीया संगीत जगतका विशिष्ट कलाकारले एउटा असमीया संगीत दल लिएर का. ठमाडौं जाँदा उनलाई काठमाडौंको राष्ट्रिय नाचघरमा समारोहका मुखिया नेपालका जनकवि धर्मराज थापाले असमेली कलाकारहरूका दलपति खगेन महन्तलाई आफ्नो सिरको भादगाउँले टोपी।

पहराइदिएर स्वागत गर्दा सारा दर्शक दीर्घबाट थपडी. को गडगडाहटका ताली बजेका थिएर महाराजधिराज श्री 5 महेन्द्रको समुपस्थितिमा। त्यसदिनदेखि उनले पनि त्यो टोपी आजीवन पहिरी रहे। यो हामी नेपाली जातिका निगित गौरवको विषय हो।

गरगहना

नेपाली सांस्कृतिक गरगहनाहरू हुन्—शिरफूल, शिरबन्दी,

किलिप, फूली, बुलौकी, ढुङ्ग्री, गदवारी, माराडी, चेप्टे सुन, हारी, नौगेडी, कण्टहार, तिलहरी, पोते, चुरी, बाला, औँठी, टिकी, बाइँ, पुवाँलो, चन्द्रहार आदि। यीमध्ये असमतिर हाम्रा नेपाली महिलाहरूले फुली, बुलौकी, ढुङ्ग्री, गदवारी, माडवारी, नैगेडी, तिलहरी, पोते, चुरी, बाला, औँठी प्रायः सराबरी नै लगाएको पाइन्छ। तर अरु गहनाहरू जस्तै शिरफूल, शिरबन्दी, चेप्टेसुन, हारी, कण्टहार, टिकी, बाइँ, पुवाँलो, चन्द्रहार आदि लोकनृत्य वा नाटक आदिमा मात्र व्यवहार गरेको पाइन्छ। दैनिक जीवन वा चाडवाडमा पनि यी सबको व्यवहार यता त्यति गरिंदैन। तर तीज पर्वमा भने नेपाली चेलीबेटीले ढाका चोली, रातो सारी र सबै गरगहनाले सजिन्छन्। यहाँ एउटा राम्रो कुरा भन्न मिल्ने के छ भने नेपाली पोते र तिलहरी यहाँका स्थानीय असमीया महिलाहरूले पनि रुचाउँछन् र उनीहरूले आफ्ना नेपाली साथीसँगैहरूबाट उपहार लिएर वा किनिमागेरसनि कतै व्यवहार गरेको देखिन्छ।

खानपीन

नेपाली पारम्परिक खानपीन पनि आफ्नो ठाउँको चिसो जलवायु र ऋतुको मौसम अनुसारको बनिएको छ। यिनको आफ्नै विशेषता छ। ती हुन्—चाम्रे, ढिंडो,मकै. को आटो, ढकने, खीर, फुरौला, गुन्द्रुक, सिन्की, सा. ल्लर, कसार, थेबे, पकुवा, सेलरोटी, कुराउनी, बिगौती, अपुङ्गो, सातु, पुवा आदि।

उपरोक्त लोकखाद्यमध्ये असमतिर व्यवहारमा आइरहेका खानपीन मध्ये गुन्द्रुक, सिन्की, मस्यौरा, तामा साँघेर बनाएको अचार, चाम्रे, फुरौला, सेलरोटी, खसीको मासुको पकुवा, खीर, सोल्लर, थेबे, बिगौती, पुवा, सातु आदिको चलन यथावत रहेको छ। नेपाली सिन्की, गुन्द्रुक, मस्यौरा, सेलरोटी र पकुवाले असमीया समाजमा पनि समादर प्राप्त गर्न सकेका छन्। वाद्ययन्त्रहरू/बाजागाजाहरू नेपाली लोक संगीतका बाजागाजाहरूमा—नौमती बाजा (इनमा—ट्याम्को, जोर दमाहा, ढोलकी, नरसिङ्गा, झ्याम्टा, कर्नाल र जोर सनही हुन्छ नई इनीहरू मध्ये पाँचवटा बाजाको समूहलाई पंचेबाटा भन्छन्) सारङ्गी, ढोलक, मादल, कठताल, मुरली, बाँसुरी, डम्फु, ख्याङ्गो, गजो, डमरू, घण्टी, मुजुरा, मुर्चङ्गा, बिनायो, एकतारे च्याब्रुङ सिङ्गा आदि।

उपरोक्त नेपाली लोक बाजाहरूमध्ये असमेली नेपाली

समाजमा बहुप्रचलित बाजाहरूमा पर्दछ मादल। यो ज्यादै जनप्रिय छ र असमीय संगीतज्ञहरूले पनि यसलाई आफ्ना सांस्थागत सांगीतिक कार्यक्रमहरूमा व्यवहार गरेको देख्न पाइन्छ। हिन्दी फिल्मी जगतले त झन् उहिलेदेखि नै भारतीय हिन्दी फिल्म का गीतहरूमा मादलको व्यवहार गरिरहेको छ।

नौमती बाजा नेपालीका बिहेबटुल र ठूला पूजा, यज्ञादि अथवा उत्सवहरूमा व्यवहार गरिन्छन्। असमतिर ना. मती बाजालाई दमाइभित्रमात्र सीमित राखिएको छैन। यसलाई सब जातका संगीतप्रेमी युवाहरूले सिवने बज. ाउने गर्दछन्। सारङ्गी बजाउने एकाध संगीत प्रेमी बा. हेक जोगीहरूमा मात्र सीमित रहेको छ। मुरली, बाँसुरी लाई नेपालीको मात्र लोक बाजा भन्न मिल्दैन यतातिर। यहाँका बोडोहरूको लोक वाद्य बाँसुरी मुख्य हो जसले हाम्रा बाँसुरी वादकहरूले भन्दा धेरै राम्रो बजाउँछन्। डम्फु : अँ, लोक बाजामा यता असमतिर डम्फु चैं नेपाली समाजमा मात्र प्रचलन छ। विशेष गरी तामाङ सेलोमा डम्फु नृत्यको ठूलो महत्त्व छ।

ढ्याङ्गो र गजोको व्यवहार धामी झौक्रीको सामा. जिक दायित्वभार आजका दिनमा घट्दै गएकाले अचेल इनको व्यवहार नेपाली संस्कृतिपरक नाटकहरूमामचमा मात्र देखाइने गर्दछ।

डमरू र घण्टी भने मठमन्दिरहरूमा साझा बाजा भ. इसकेका हुनाले इनको महत्त्व नेपाली लोकसंस्कृतिका वाद्यकारूपीखास विशेषता देखिंदैन। बराँठसिङ्गा: जोगीहरूले राति फेरी लगाउँदा घरका चारैतिर घुमिघुमी सिङ्गा बजाएर भुतप्रेत अथवा नकारात्मक शक्ति भगा. उने चलन यतातिर अचेल भने घटेको छ।

भाँडाकुँडा

नेपाली जातिका भाँडाकुँडामा पर्नेगा खुँडकुँलो, भड्डु/कँसुडी, चुटुक (कोपरा) दिउरे, आरी, काँसे बटुका, गाग्री/गाग्नो, ताई, माना, पाथी, पनिउँ दियो अम्खोरा, करुवा, तावा, पानस आदि धातु निर्मित भाँडाकुँडाका अतिरिक्त बाँस काठबाट बनेका भाँडाकुँडा जस्तै ठेको, मधानी, चौँठो, हेर्पे, दाबिलो, खुर्पेटो आदि छन्।

असममा, उपरोक्त नेपाली जातीय भाँडाकुँडा प्रायः सबै. तिर कमबेसी व्यवहार गरिन्छन्। तर अचेलभोलि इनको स्थान स्टील/प्लास्टिकका सस्ता भाँडाहरूले ओग. टीरहेका छन्। तापनि नेपाली भाँडाकुँडाको चलनचल्ती

नेपालीहरूका घरमा कतै सधैं भने कतै उत्सव/पर्वहरूमा गरिन्छ।

हातहतियार: खुकुरी, कत्ती, हँसिया, कर्द, चुलेंसी, भाला, बर्छा, बंचरो, कुटो, बाउसो, कोदालो, फरुवा आदि हुन्। उल्लेखित यी सबै हात हतियार असममा नेपाली गाउँघरमा पूर्णरूपले व्यवहार गरिएको देखिन्छ। यी हतियारहरूको व्यवहार र संरक्षण दुवै भरैरहेको छ समाजमा।

पटुवाबाट निर्मित सांस्कृतिक वस्तुहरू नाम्लो/ बरियो, दाम्लो, जोरदाम्लो, घुँएत्रो, सिका(सिकुवा) आदि असमको नेपाली समाजमा पनि यथावत रूपमा गाउँवस्तुरुमा व्यवहार गरिन्छन्।

नेपाली सामूहिक सांस्कृतिक चल्ती—

1. तिहारमा घरघरमा भैली, देउसी खेलेर नाड्लामा दियो बाली सेलरोटी, चामल र दक्षिणा थापेर घरपट्टीलाई आशिक दिने चलन यथावत छ।

2. वर्षको उँभौली उँधौलीमा गाउँघरमा सामूहिक रूपमा सन्सारी पूजा गरी समाजलाई रोगवेद र प्राकृतिक प्रकाशबाट रक्षा गर्ने कामना गरिन्छ।

3. 2 जुलाईको दिन कवि हरिभक्त कटुवाल जयन्ती 13 जुलाईका दिन जातीय कवि भानुभक्त आचार्यको जन्मजयन्ती र 20 अगस्तका दिन नेपाली भाषा दिवस (भारतीय संविधानमा नेपाली भाषाले स्थान पाएको दिन) लाई सामूहिक रूपमा असम/पूर्वांचल भेकमा वाडकै रूपमा पालन गरिन्छ

उपसंहार—

यसरी नेपाली लोक संस्कृतिलाई असमको भूमिमा जीवित राखेर असमेली नेपाली समाजले मिश्रित जनसंख्याका माझ आफूलाई स्पष्ट रूपमा सगौर चिह्नाउन सफल को छ।

1. नेपाली जन—साहित्य—काजीमान कन्दडवा, सलक. फुर मोराड (नेपाल)
2. हाम्रो संस्कृतिक इतिहास— कालीभक्त पन्त, वि.स. 2028 काठमाडौं
3. केही समीक्षात्मक निबन्धहरू—ड. भीमकान्त उपाध्याय, 2006) बोधकुमारी स्मृति प्रकाशन, डिगबोई (असम)
4. नेपाली साहित्य एभुमूकि (असमीया भाषा) ज्ञानबहादुर छेत्री (सन् 2010)

5. “History and culture of Assamese Nepalis” Published by Director, History & Antiquarian Deptt Assam (2009)

अन्योलताको पर्दाभित्र दर्शौं

- श्रीमती मीना लामा राई,
सिंगेल चियाबारी, खरसाङ।

खहरेएखोल्सा र झरनाहरू छडछड गर्ने सुमधुर आवाजहरू विलीन हुँदै गएको प्रतिध्वनिहरू वर्षा यामको झरीका थिग्रेनीहरूए आहा!पूर्वदेखि क्षितिजसम्मै घमेलो घामका उज्याला किरणहरू गोदावरी एमखमलीएसयपत्रीका फक्रन लागेका कोपिलाहरूए.....प्रमाएका दृश्यहरू शरद ऋतुको सिरेटोलाई छामि हेर्दा हो पक्कै दर्शौंको शुभागमन भएछ।

काँक्राका झाडहरू पहेंलिन्दैछन् काँडादार इस्कुसहरू झुन्डिरहेकै छन् घरबारीभरि हरिया रायोका सागहरू केराबारीमा पुष्ट पुष्ट केराहरू बारीका कान्लाभरि भरि रातै डल्ले र रूख टमाटरहरू सुन्तलाहरू कति हरियाएकति रड चड्दैछन् हो प्राकृतिक छटाले पनि दर्शौं आएको संकेत दिइरहेकै छ।

मालश्रीको कर्णप्रिय लयहरू..... लहलह उम्रिएका जमराका टुसाहरूए घरका भित्ताएसिकुवा र आँगनहरू चिम्टे र रातो माटोले चिटिक्क लिपपोत भएको सौन्दर्यले हो गाउँ एगाउँ झैं सजिएको छ अलि शहर भन्दा भिन्नै। लिङ्गे पिडका चुइँ चुइँ मच्चिएको आवाजले गाउँका केटाकेटीहरूमा रौनकताले लालि चडेको छ झण्डी .मुकुट र ईटा.पानाका गोटीहरूले खुशीको रोगन पोति दिएको छ। तर अबोध ती बालकहरूलाई थाहा छैन खुसियालीभित्र दर्शौं सजेको छ के भनेर?

बेसरी चौतको घाममा डढ्दै झरी बतासमा निथरुक्क भिज्दै खुइय्यण्णण! गरि सुस्केरा बिसाउन नपाइ सुत्केरी रात्ररी तडिग्रनु नपाइ शरीरका खोपिल्टाहरू पुरिन नपाइ होएधेरै बोनस थाप्ने लालसामा धनसराएमनसराहरू मजेत्रोको सप्कोभरि भरि मधुर सपनाको चुइक्क भारी बोकेर औंलाहरूबाट रगत तपतप चुहुँदै डोकोभरि चियापत्तीको सुगन्ध ओढेर जिन्दगी घिसार्दै छन् सुनौलोएरमाइलो दर्शौंको प्रतिक्रामा।

तर मालिकवर्गको हैकमवादको मैदानमा टूलै चक्रव्यूह रचिन थाले त्रिपक्षीय वार्तालापको गगनभेदीमा श्रमिकहरूको सपनाको खेलबाड खिचातानीएछल कपटएउक्ति प्रत्युक्ति दर्शौं होइन दुर्दशाको चलखेल हन कति पल्ट विफल भएको यो वार्तालाप पनि

लालाबालाहरू वार्तालापको अर्थ दिन खोज्छन्

कोही भन्छन् .. दर्शौंमा नयाँ नाना नलगाउनु रे कोही भन्छन् .. जुत्ता मोजा छैन खाली खुट्टै हिड्नु रे मासु.भात पनि नखानु रे! कोही भन्छन् .. बीस प्रतिशतबाट झरेर आठमा सर्यो रे! कोही भन्छन् .. बीस प्रतिशतबाट झरेर पन्ध्र प्रतिशतमा गयो रे! बोनस किस्तामा पाउने रे.....!! पाँच प्रतिशत बोनस भविष्यनिधि कोषमा राखिन्छ रे! प्रत्येक आमाहरू खुनको आँसु झार्दै बिलाप गर्छन्आफैले दुरुख गरि कमाएको पसिनाको मोलमाथि पनि किन यस्तो घकत्रो षड्यन्त्र घ कति धेरै खिचातान उप!

अरूहरू भन्छन् .. दर्शौं त बबन्डर भो रे! धनेएवीरेहरू नियास्रो मुख बनाइ दर्शौं र बोनसलाई नापजोख गर्न लाग्छन् लाटा सुधा उनीहरू ण्णण जान्दैनन् दुरभिसन्धिको अर्थ बबुरो मजदुरहरूको दर्शौं आयो कि दशाघ तर ण्णणअन्योलताको पर्दाभित्रबाट भने दर्शौंले चियाइरहेको छ....।

भानुभक्त अनि उनको रामायणमा केही क्षण

— मुक्तिप्रसाद उपाध्याय, सिलगढी

भानुभक्त आचार्य निम्न मध्यमवर्ग परिवारका एकजना साधारण मानिस थिए । उनका बा, हजुरबाहरू खेती गर्थे, बाहुन परिवार भएकाले घरमा नै संस्कृत पढ्ने चलन भएकाले ज्योतिष जान्दथे र पुरोहित्याइ पनि गर्थे । जीविका चल्थ्यो । आफ्ना छोराछोरीलाई पनि त्यही सिकाउँथे पढाउँथे । वेद, पुराण, रामायण, महाभारत, चण्डी, रूद्री, कौमुदी आदिको पढाइ घरबाटै शुरू हुन्थ्यो । तसबाहेक काशी गएर पनि संस्कृतको गहिरो अध्ययन गरेका हुन् ।

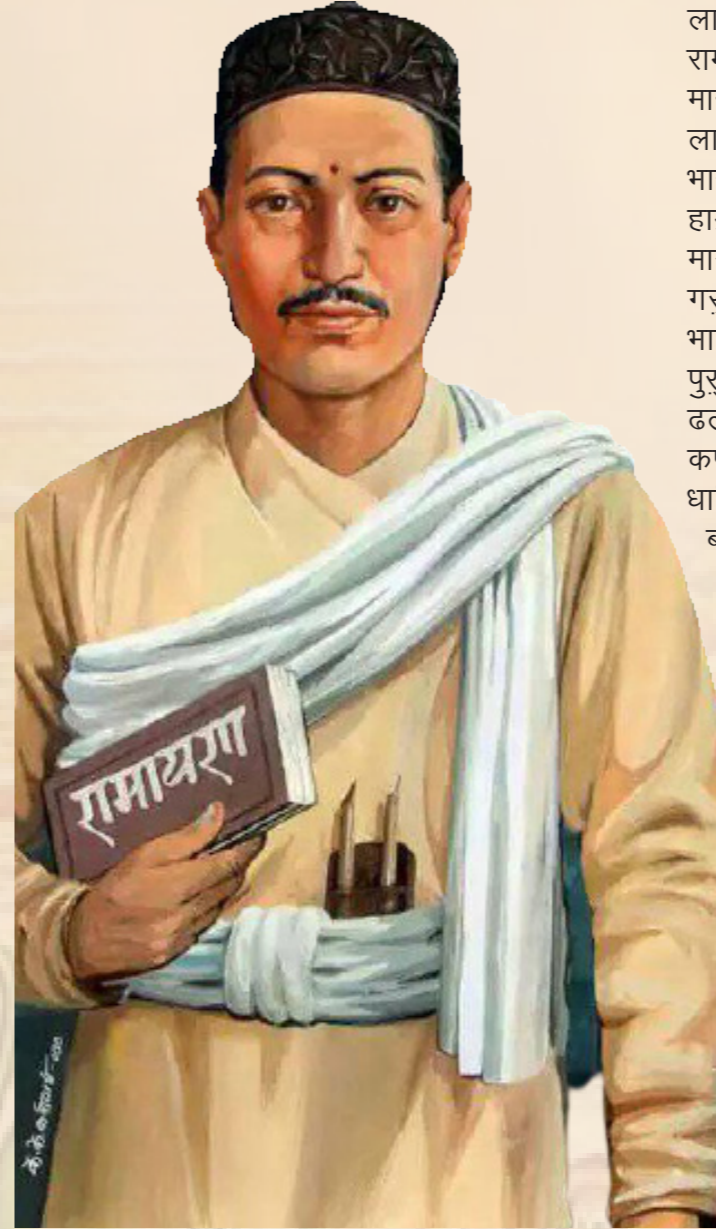
ती

हाम्रा धार्मिक ग्रन्थ भनेका ज्ञानका बेजोड खानी हुन् । पूर्खा पूर्खा देखि पारिवारिक पेशा अपनाउनेलाई हाम्रो समाजले हेला गर्‍यो, होच्यायो, घिन गर्‍यो । बाहुन पेशा गर्नेलाई टपरा बटुल्ने काठा भन्यो, लुगा सिउनेलाई भने, फलामको काम गर्नेलाई भने, बाजा बजाउनेलाई भने, सुनको गहना बनाउनेलाई भने, जुत्ता बनाउनेलाई भने, के के भने भने हाम्रो समाजको भद्रजनहरूले । त्यही भनाइ सुनेर समाजले अवहेलना गर्दै आएको हुँदा म बाहुनको छोरो भएर पनि न मैले ज्योतिष विद्या पढेँ न कर्मकाण्ड । अहिले सम्झिँदा गल्ती गरेछु । अहिलेको आधुनिक विद्या सँगसँगै त्यो पनि पढ्नु पर्ने रहेछ तर सही प्रकारले उचित तालिम लिएर । अहिले हेरौं त्यो ज्योतिष विद्या र कर्मकाण्डको कति महत्त्व छ । आज लुगा सिउनेको कति महत्त्व छ, फलाम अर्थात् टाटा स्टीलको काम गर्नेको, सुनका गरगहना बनाउनेको, जुत्ता बनाउनेको, बाद्य बादन र गायनको यस आधुनिक युगमा कति ठूलो महत्त्व छ । मेरो विचारमा पारिवारिक पेशा नछोडी त्यसलाई नयाँ रूपले अघि बढाउनेले आज संसार जितेका छन् । सायद त्यसैले भनिएको हो घर सबैभन्दा ठूलो विद्यालय हो । घरबाट सिकेको कुराले मानिसको जीवनमा ठूलो महत्त्व राख्छ । भानुभक्तको शिक्षा घरबाटै शुरू भएको हो । गुरुको सबैभन्दा उच्च आसनमा आमालाई राख्नुपर्छ, धेरै कुराको ज्ञान आमाले काखबाटै दिन थाल्छिन, त्यस पछिका गुरु हुन आफ्ना बाबु अनि परिवारका अन्य सदस्य । घरमा सिकेका कुरा, आचरण, परम्परा, संस्कार—संस्कृति आदिका विभिन्न ज्ञान नै पछिसम्म स्थायी रहन्छ । स्कूल अथवा गुरुकुल जान थालेपछि मात्रै अन्य गुरुको पालो आउँछ ।

भानुभक्तका हजुरबा श्री कृष्ण आचार्य संस्कृतका विद्वान थिए भनेपछि स्वतः उनका बुबा पनि संस्कृत पढेकै थिए । विशेष गरी हजुरबाबाट भानुभक्तले संस्कृतको ज्ञान पाएका थिए । पछि काशीमा केही अध्ययन पनि गरेका हुन् । काशीमा केही वर्ष उनले विताउँदा सायद तुलसीदास, माधव कन्दली, कृतिवास आदि भारतीय लेखकहरूले आ—आफ्नो मातृभाषामा रामायण लेखेको कुरा कुनै न कुनै स्रोतबाट उनले थाहा

पाए । संस्कृतका विद्वान भएर उनले आफ्नी आमाको बोलीको महत्त्व अनुभव गर्न सकेर नै नेपाली भाषामा रामायणको दिव्य कृति लेखेर नेपाली साहित्यका सर्वश्रेष्ठ पुरुष बन्न पुगे । आमाको बोली भनेकै प्रकृतिको वरदान हो । सिकाइरहनु नपर्ने स्वतः आउने । प्रकृतिको काखमा हुर्किएका भानुभक्तले कोइली, सुगा, मैना आदि पहाडी जङ्गलका मीठा मीठा बोली भएका चराहरूले यिनलाई आफ्ना दिव्य स्वरको शिक्षा दिएका थिए । पहाडी खोला र छहराहरूले आफ्ना मधुर कलकल नादको पाठ उनलाई घोकाएका थिए । जङ्गलमा

स्वतन्त्ररूपमा फुल्ने थरी थरीका नैसर्गिक सुन्दरता भएका फूलहरूले भानुलाई सुन्दरताको ज्ञान गराएका थिए । स्वयम् प्रकृति माताले यिनलाई शान्तिको मन्त्र सुनाएकी थिइन् । नैसर्गिक सुन्दरता, दिव्य शान्ति अनि अमर सत्यको रस घोलेर साधारण जनताले बोल्ने, सबैले बुझ्ने, नेपाली हृदयलाई च्वास्स छुने सहज, सरल नेपाली भाषामा उनले रामायणको रचना गरे । भानुभक्तको रामायणमा एउटा दिव्य शक्ति छ, आत्माको अभिव्यक्ति छ, हाम्रो ओठको बोली छ, हाम्रो सङ्गीतको लोली छ अनि हाम्रै मुटुको ढुकढुकी छ । रामायणका सिलोक अनपढले पनि सुनैरै मात्र कण्ठ गर्न सक्छ । रामायणले हाम्रा निरक्षर साधारण मानिसलाई पनि साक्षर बनाएका धेरै प्रमाणहरू पाइन्छन् । रामायण स्वयम् पढेर आनन्द लिन र अध्यात्ममा लीन हुनका लागि साधारण मानिसहरू अक्षर ज्ञान प्राप्त गर्न अधिसर्नु रामायणको एउटा अति नै विशिष्ट शक्ति र वैचित्र्यता मान्नु पर्छ । विभिन्न देशका सरकारले साक्षरता अभियानमा लाखौं धन—जन खर्च गरेर जुन उपलब्धि प्राप्त गर्न सकेन भानुभक्तिय रामायणले सो स्वतरु पूर्ण गरिदिएको छ । हाम्रो यस रामायणले नेपाली साहित्य भण्डारलाई धनी मात्रै पारेन, यसले घर घरमा भित्रिएर प्रत्येकको हृदय स्पर्श गर्‍यो । सिलोक र कविता प्रति धेरैको रुचि बढाएर नेपाली भाषा र साहित्यको प्रचार गरेर यसको विकासमा सहयोग पुर्यायो । गाइ—भैंसी चराउने गोठालाहरूले सिंगालमा ढल्केर, उपरखुट्टी लगाएर भानुभक्तको रामायणको सिलोक कण्ठ भन्ने गर्थे । बिहेबटुलो, मराउ—पराउ साथै विभिन्न धार्मिक अनुष्ठान आदिमा रामायणको सिलोक भन्ने एउटा बढो सुन्दर र रोचक परम्परा हाम्रो समाजमा बसिसकेको थियो । अहिले पनि गाउँ घरमा यो चलन कतै कतै देख्न र सुन्न पाइन्छ । तर अचेल हाम्रो त्यो सुन्दर परम्परा बिटुलिएको पाइन्छ । केही नबुझी, चिन्तन मनन नगरी बिना बित्थाका खोक्रो आधुनिकताको उज्यालामा छिचिमिरा झै आकर्षित हुनु भनेको आफ्नो संस्कृति र चिह्नारी गुमाउनु हो, आगामा होमिनु हो । मराउ—पराउ र आनन्द उत्सव आदिमा रामायणका सिलोक होइन तर तास फिटिन्छ, जुवा खेलिन्छ अनि शुभ उत्सवमा अंग्रेजी र हिन्दी गीतमा कम्मर भाँच्दै पुच्छर हल्लाउने गरिन्छ । यसरी हाम्रो संस्कृति, परम्परा बाडुले कम्मर सँगसँगै भाँच्चिन लागेको अनि तासमा फिटिन लागिसकेको छ । हामी सबैलाई थाहा

छ, जुन जातिको इतिहास र संस्कृति बलियो छ त्यही जाति संसारमा धेरै चिनिएको देखिन्छ।

आजभन्दा दुइ सय वर्ष अघि अर्थात भनौं भानुभक्तका पालामा संस्कृत भाषाको स्थान उच्च थियो। संस्कृत भाषामा नै काव्य कविता आदिको रचना गरिन्थे। संस्कृतमा कविता लेख्नेहरूले आफूलाई महान सम्झिन्थे अनि समाजमा तथा राजदरवारमा उनीहरूकै सम्मान हुन्थ्यो। मातृभाषा अथवा नेपाली भाषामा लेख्ने पढ्नेहरूलाई तुच्छ मानिन्थ्यो, अवहेला गरिन्थ्यो। अहिले अङ्ग्रेजी नजान्नेलाई मुख्य मानेर खिसी गरेझैं भानुभक्तको पालामा संस्कृत नजान्नेलाई मुख्य मानिन्थ्यो। हुन त भाषा जान्नु भनेको ज्ञानी हुनु होइन। धेरै भाषा जान्नु राम्रो कुरा हो। तर भाषा भन्दा ज्ञान चाहिँ ठूलो कुरा हो। त्यतिबेला नेपाली भाषामा कविता रचना गर्नेहरू हाँसोका पात्र बनिनु पर्थ्यो। नेपाली भाषामा लेखिएका कविता कृतिहरू मौलाउने, फैलिने वातावरण नहुँदा पनि संस्कृतका विद्वान भानुभक्त आचार्यले मातृभाषाकै सेवा गर्ने अटोट गरेर नेपाली भाषाकै कवितारूपी बीउ त्यस्तो बज्रज जमीनमा छरे। त्यही बज्रज जमीनमा भानुभक्तले छरेका कवितारूपी बीउ झ्याँगिएर अहिले संसारै ढाकिसक्यो। कवितारूपी त्यही बीउबाट सप्रिएका फलफूल खाएर हाम्रा कवि र साहित्यकारहरूले मनग्गे पुष्टि प्राप्त गरेका छन् अनि अझ विशाल साहित्यरूपी वृक्ष उभ्याउन समर्थ भएका छन्। यही कारणले होला हाम्रा महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले भनेका छन् – *मलाई उनी प्यारा छन्, मेरा निम्ति नेपाली साहित्यको इतिहासमा उनी सर्वश्रेष्ठ पुरुष हुन्।*

एउटा सानो स्वतन्त्र पहाडी राज्य गोर्खाका राजा थिए पृथिवी नारायण शाह। जीवन भरि उनले सङ्ग्राम गरी नेपाल खाल्डाका नेवारी राज्यहरू तथा सुदुर पूर्वको किराँत र लिम्बुवान प्रदेश जितेर आफ्नो राज्यको सीमा व्यापक रूपमा फैलाए। यसरी गोर्खा जातित्वमा नेवार र किराँत मिसिए। गोर्खासँग बहादुरी थियो, नेवारसँग कला थियो अनि किराँत संघ प्राचीन गौरव थियो। तीनै जाति मिसिएर एउटा नयाँ जातिको सृष्टि भयो। त्यो थियो नेपाली वा भनौं गोर्खा जाति। नेवार, किराँत, मगर, गुरुङ, तामङ सबैले भिन्ना भिन्नै बोली बोल्थे, सबैको आचार विचार पनि भिन्नै थिए। नेपाली जाति विविध जातिको एउटा पसारो थियो। एउटा थुप्राको अर्को

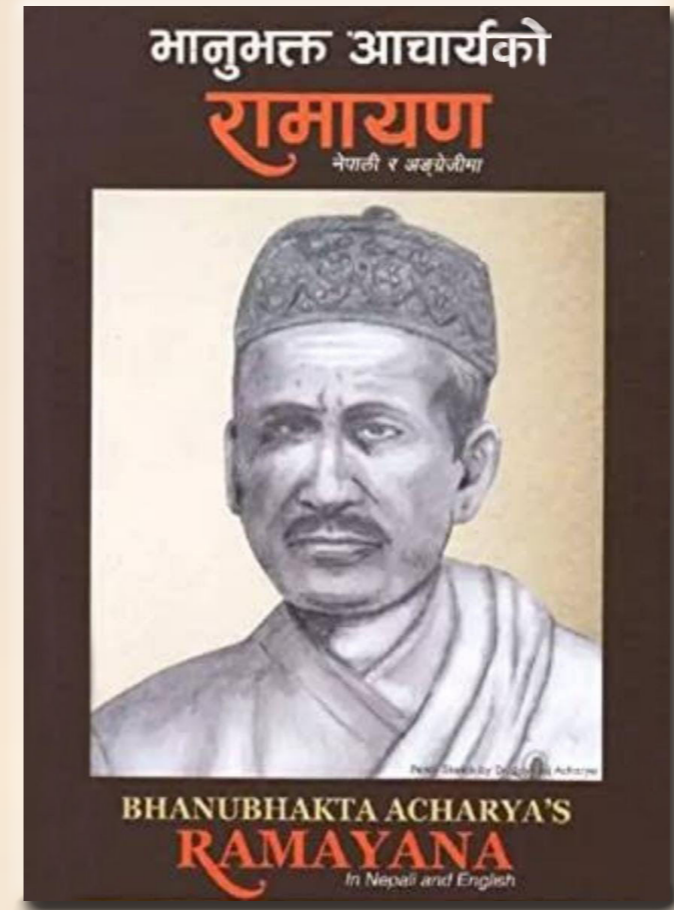

थुप्रासित आन्तरिक सम्बन्ध, सदाचार, प्रेम, सहानुभूति थिएन। विभिन्न जातिरूपी ईँटारू जताततै अलपत्र छरिएका थिए। भानुभक्तको रामायणले सिमेन्टको काम गर्‍यो विभिन्न जातिरूपी ईँटालाई साहित्य र भाषारूपी सिमेन्टको दह्रो लेपले एकताको सुन्दर महलमा परिणत गरायो। एउटा सिङ्गो जातिरूपी महल त्यसलाई कसैले गोर्खा भने कसैले नेपाली। जे भने नि महल त्यही एउटै हो। जसको चिह्नारी भाषा, साहित्य, संस्कृति, कला नै हो। यी चिह्नारी रहुञ्जेल महल सुन्दर र बलियो छ कसैले भत्काएर भत्काउन नसक्ने। एउटै पनि ईँटा त्यस महलबाट उफ्रियो भने त्यस महलको सुन्दरता र गौरव ढल्छ।

पृथिवी नारायण शाहको साम्राज्यरूपी भौतिक एकीकरणलाई भाषा र साहित्यको भावनात्मक एकीकरण भानुभक्तको रामायणले गरायो। भाषा र साहित्यरूपी यस भावनात्मक एकीकरणले नेपालको राजनैतिक सीमाना भत्काएर छर छिमेकका अन्य देशहरूमा पनि भल बगायो। भानुभक्तले रामायण लेखे तर त्यसको प्रकाशन र प्रचार प्रसार भारतको बनारसबाट भयो। काशीको भारतजीवन प्रेसबाट मोतीराम भट्टले वि. स. 1944 अर्थात् सन 1887 मा पहिलोपल्ट रामायण प्रकाशन गराए। त्यसपछि नेपाल, मुम्बाइ, कलकत्ता, दार्जिलिङ आदि ठाउँबाट प्रकाशन भए। सूर्यविक्रम

झंवालीले सम्पादन गरेको रामायण साहित्य अकादमी, नयाँ दिल्लीले पनि छापेको छ। सन 1954/55मा नै हाम्रो गाउँको टाँडे घरमा साझा भात खाइ सकेर टुकी वा लालटिनको उज्यालामा आमाले नियमित रामायण र भागवत आदि पाठ गर्नु हुन्थ्यो भन्ने सम्झना मेरो मनमा आलै छ। आमाको वाचन गर्ने शैली अहिले पनि मलाई थाहा छ। सुन्नकालागि गाउँलेहरू पनि भेला हुने गर्थे। अचम्मको कुरा त केभने आमा लेख्न जान्नु हुन्थ्यो तर पढ्न जान्नुहुन्थ्यो। यो भानुभक्तको रामायण कै चमत्कार थियो।

हुन त भानुभक्तको रामायण संस्कृतको अध्यात्म रामायणको अनुवाद हो। तर यसलाई पढ्दा अनुवाद झैं लाग्दैन। यो भानुभक्तको अनुवाद कलाको देन हो। अनुवादलाई पनि अहिले साहित्यको एउटा विधाका रूपमा मानिन थालिएको छ। अनुवादलाई पनि सृजनाकै नजरले हेरिन्छ। भानुभक्तको रामायण मन लगाएर पढ्दा यस्तो लाग्छ, मानौं आमाहरूले नानीहरूलाई काखमा राखेर सजिलो, मीठो, ममतामयी बोलीमा राम, सीता,

भरत, लक्ष्मण, हनुमान आदिका भक्तिपूर्ण कथा सुनाउँदै छन्। दुरुस्तै हात्रै वरिपरि भइरहेको जीवन्त घटना वर्णन गरे झैं छ भानुभक्तको रामायण। रामायणका पात्र पात्राहरू सम्पूर्णरूपले नेपाली भएर आफ्नो संस्कृति, रीतिथिति आदिको पालन गर्ने आदर्श चरित्रका रूपमा देखा परेका छन्। भानुभक्तले रामायणमा नेपाली भाषाका झर्झ शब्दहरू जस्तै पकुवा, भुटुवा, टूटो, खुरुखुरु आदि प्रयोग गरेर यसलाई अझ आफ्नोपन प्रदान गरेका छन्। नेपाली परम्परामा सधवा नारीहरू केश कोरीबाटी गरेर मर्यादित तरिकाले चिटिक्क परेर बस्ने चलन छ। शोक, सुर्ता र पति वियोगको तीतो पीडाको स्थितिमा ती कुराको कुनै महत्व रहँदैन। रावणले सीतालाई हरण गरेर अशोक वाटिकामा राख्छ। रामको वियोगमा सीताको पीडा र शोकग्रस्त अवस्था भानुभक्तले आफ्नो रामायणमा अति सजीव चित्रण गरेका छन् —

भोकी मैली निन्याउरी न त कपाल् कोर्याकी सब केश उसै।

**लट्टा मात्र गर्‍याकी खालि भुमिमा रुँदै बर्याकी यसै ।।
राम राम राम यति मात्र बोली रहँदी देख्या र साना भई ।
पात्का अन्तरमा लुव्या ती हनुमान रुखका उपरमा गई ।।**

लोकको हित अर्थात भनौं नेपाली वा गोर्खा जातिको हितलाई सम्झेर नै भानुभक्तले रामायण लेखेका हुन्। किनभने अध्यात्म शक्ति भनेको संसारको सबै भन्दा ठूलो शक्ति हो। यसले मन मस्तिष्कलाई अपार प्रेरणामा, आनन्द, कर्तव्यबोध प्रदान गर्दै निस्सारता पन्साउँदै जीवन जीउने उर्जा प्रदान गर्छ।

भानुभक्त भन्दा अघाडि पनि रघुनाथ पोखरेलले सुन्दर काण्ड रामायणको रचना गरेका हुन्। तर उनको भाषा भानुभक्तको झैं सहज, सरल र रसिलो छैन। शैली सुन्दर भए तापनि नबुझिने क्लिष्ट शब्दको प्रयोग पाइन्छ। एउटा उदाहरण प्रस्तुत गर्न चाहँ —

**अगम बल लगाया सिन्धु गोखुर बनाया ।
असुर ढल जलाया मेरूकाया बनाया ।।
सुमति गुण चलाया धन्य ती फेरि आया ।
कपिपति कपलायी रामको प्रेम पाया ।।**

सुन्दरकाण्डको त्यही एउटै विषयलाई लिएर भानुभक्तले आफ्नो रामायणमा यसरी लेखेका छन् –

तर्छु क्षार समुद्र आज सहजै भन्थ्यो इरादा धरी ।
श्री रामका चरणारविन्द मनले अत्यन्त चिन्तन गरी ॥
भन्छन् वीरहरूलाई तार्हि हनुमान हे वीर हो पार तरी ।
सीताजीकन भेट्दछु म अहिले जान्छु बढो वेग धरी ॥
भानुभक्तले हाम्रो भाषामा लेखेको रामायण हो पढिदिउँ न त भनेर मनलाई अर्कै कतै पुर्याएर शब्द मात्रै माथि माथि पढ्दा यसबाट केही पाइँदैन। साँच्चौ नै मोती टिप्नु हो भने सागरको गहिराइमा डुब्नै पर्छ। सतह सतह डुलेर मोती पाइँदैन। रामायणलाई मन मस्तिष्कको गहिराइबाट पढ्ने हो भने पाठकले विभिन्न रङका हजारौं लाखौं मोती यसबाट पाउन सक्छन्। भानुभक्तको रामायणमा पहिलो त भक्तिरस परिपूर्ण छ। साथै कर्तव्य परायणता, गुरु शिष्यको प्रेम, पिता पुत्रको प्रेम, दाजुभाइको प्रेम, पति-पत्निको आदर्श प्रेम, ममताको न्यानो माया छ, छहारी छ। यसमा श्रद्धा, भक्ति र भावनाको कथा, विरत्वको कथा, मित्रताको कथा, दयाको कथा, शान्तिको कथा, शत्रुताको कथा, युद्धको कथा, साच्चौ भन्नु हो भने भानुभक्तको रामायणमा के छैन। तपाईं हाम्रो घर घरको कथा छ, व्यथा छ। भानुभक्तको रामायणमा बुझ्नेलाई अनौठो मोहनी छ, सत्यको वास छ, नैसर्गिक आनन्दको उद्गार छ अनि सरल र माधुर्यताको चमत्कार छ।

कैकेयीलाई दिएको आफ्ना पिताको वचन पालन गर्नु राम वन जाने बेलामा आमा कौशल्यासित विदा लिन जाँदा आमा कौशल्याले यसरी आफ्नो ममता पोखिन्छन्

वचन सुन्दा मुर्छा परिकन उठ्याकी छँदि तहाँ ।
भनिन् कौशल्याले अब म तिमीलाई छोड्दछु कहाँ ॥
भन्थ्यो राजाले ता तर म तिमीलाई रोक्दछु यहाँ ।
कि साथै लैजाऊ मकन तिमी जान्छौ अबजहाँ ॥
तिमीलाई बीदा दी म कसरी यहाँ दुख्छु सहँला ।
बरू प्राणै त्यागी यमपुरि महाँ जाइ रहँला ॥
विलाप कौशल्याको यति सुनि ब्याले भरि भयो ।
तहाँ लक्ष्मण् को मन् तब अरू उर्परिस् हुन गयो ॥

राम वन गएपछि मामा घरबाट भरत फर्किआएर

रामलाई वनबाट फर्काउन जान्छन्। दाजुभाइको प्रेम र आत्मीयताको कथा पनि छ यहाँ ———

बेला त यो होइन जान वनमा । मेरा त यै निश्चय हुन्छ
मनमा ॥
जाओँ धेरै फर्कि सधाइ जावस् । मेरी इ मातासित रिस्
नआवस् ॥
यस्ता प्रकारले गरि बित्त गर्दै । आँखा भरी आँसु बहुत
धर्दै ॥
रोया भरतले जब पाउमा मै । बोल्या प्रभूले पनि खुशि
मन भै ॥
हे भाइ ! गछौं किन आज जिद्दी । फिर्नु असल छैनर काम्
न सी ॥
जान्छु म वनमा तिमी फर्कि जाऊ । यस राज्यको काम
तिमिले चलाऊ ॥

यस्ता उदाहरण धेरै छन्। यहाँ अति थोरै उदाहरण मात्रै राखें। यसरी भानुभक्तले हाम्रो हृदयको सामिप्य पाएका छन्। साधारण जनजीवनको हृदयभित्र पस्न सक्नु नै असल कविको परिचय मानिन्छ। त्यसैले भानुभक्तले संसारका सम्पूर्ण नेपालीका हृदयमा वास पाए माया र श्रद्धा पाए। भानुभक्तको रामायणमा अनौठो मोहनी छ, सत्यको वास छ, नैसर्गिक आनन्दको उद्गार छ, सरलता र माधुर्यताको चमत्कार छ।

सहज सरल भाषा संगसँगै भानुले हामीलाई छन्द पनि दिए। संस्कृतका छन्दलाई नेपालीमा लेख्नुपर्दा उनलाई घोट्लिनु वा ठसठस कन्नु पर्दैनथ्यो। छन्द उनलाई स्वतःआउँथ्यो। छन्दमा रम्य र बग्नसक्ने उनमा सङ्गीतमय आन्तरिक कला थियो। प्रकृतिमा चराहरू बोलेझैं, सलल आफैं खोलाहरू बगे झैं भानु पनि छन्द र लयमा सललल बग्ने गर्थे। भनौं न छन्द र लयका जादुगर थिए उनी।

भानुभक्तीय रामायणका कुरा जति गर्यो त्यति गरूँ गरूँ लाग्छ। यसले आफ्नो भक्ति सन्दर्भ र दार्शनिकताले सामाजिक स्तरमा मात्र होइन अन्तरात्मा र आत्मिक स्तरमा पनि मीठो पाराले छुन पुग्छ। अन्त्यमा एउटा कुरा भन्न मन लाग्यो। हामी भानु जयन्ती किन मनाउँछौं थाहा छ तपाईंहरूलाई किन मनाउनु हुन्छ भानु जयन्ती ? मेरो बुद्धिले भ्याएसम्म के भन्छु भने, —पहिलो कुरा

त के भने, हामी पनि छौं है यस संसारमा सग्लो जातिका रूपमा जीवित, मरेका छैनौं भन्ने कुरा अन्य जातिहरूलाई जानकारी गराउन चाहन्छौं यस्ता जयन्ती मार्फत। अर्को मुख्य कुरो चाहिँ के भने, भानुले केही पढे अनि त्यो पढेको ज्ञान र आफ्नो प्रतिभा मिलाएर सके जति लेखे, जति लेखे धेरै लेखे। नलेखेको भए उनलाई कसले चिन्ने थियो होला र? उनी पनि संसारका अन्य कुनै साधारण मानिस झैं मर्ने थिए। केही दिन आफन्तहरू रुन्थे कराउँथे अनि मर्ने मान्छे कसैले नचिनिने भएर शून्यमा बिलाउँने थिए। त्यस्तै नै गति हुन्थ्यो भानुले पनि कलम नचलाएका भए। त्यसर्थ भानुको सम्झना गर्दै विश्वको कुनै पनि कुनामा गएर आफ्नो जीविका चलाएर बसेका प्रत्येक गोर्खा वा नेपालीहरूलाई म एउटा विनम्र अनुरोध गर्छु सो के भने, केही पढ्ने गरौं अनि मनमा लागेका, भोगेका, देखेका

भानु तिमीलाई सम्झँदा

- मुक्तिप्रसाद उपाध्याय,सिलगढी

यहाँ नीति र सि)ान्त बनिन्छन्
माया र प्रेमका कुरा गरिन्छन्
परिवेश स्वच्छ भए झैं हुन्छ
बन्धुत्वको कसम खाइन्छ
खुशी र आनन्दको वातावरण बनिन्छ
अडकमाल गरिन्छ
मस्तिष्क मिल्छ
हात मिल्छन्
उपहार आदान प्रदान हुन्छन्
सम्झौता माथि सम्झौता गरिन्छ
पन्नाका पन्ना भरिन्छन्
सुनौला अक्षरमा इतिहास रचिन्छ ।
धेरै धेरै के के मिले मिले
कति कति हात मिले
कति मस्तिष्क मिले

तर मन मिलेको देखिएन
भावना कसैको बुझिएन
मानवता साटेको पाइएन
आँसुले आँसु पुछेको देखिएन ।
जताततै गन्ध आउँछ बारुदको
शक्तिको अहङ्कारको
आतङ्क र विभीषिकाको
बुद्धि विवेक र मस्तिष्कको
अनौठा उदाहरण मित्रताको
पशुश्रेष्ठ पदवीको ।
भानु !
तिम्रो भावनाको गहिराइ
तिमीले पस्किएको प्रेम अमृत
प्रश्नोत्तर मालाको नीति ज्ञान
भक्तमालाको भक्तिभाव
रामायणको सरलता, आत्मीयता
श्रद्धा र कर्तव्य परायणता
उपहार भाषिक सहजता ।
एकताको सूत्र बुझेर
आध्यात्मिक ज्ञानको सुवास
आत्मीयताको आभास
आपसी समन्वय
मुटुको कोष कोषमा राखेर
जीवन बुझ्न सके
यो धरती यो आकाश
यो परिवेश यो समय
यो तन यो मन यो आत्मा
सबै परमेश्वरमा लीन हुने थिए
स्वर्ग यतै ओर्लिने थियो
राम राज्यको तिम्रो कल्पना
साकार हुने थियो
विश्वकै मन मस्तिष्क मिल्ने थिए
वसुदैव कुटुम्बकम कायम हुने थियो ।
वनस्पतरु शान्तिरु पृथ्वीरु शान्तिरु
विश्वदेवायरु शान्तिरु अन्तरिक्षरु शान्तिरु
स्वस्तिरु शान्तिरु स्वत हुनेथियो
साँचो श्रद्धा भानु तिमीलाई तब हुने थियो ।

हाम्रो संस्कृति— एक विचार

—विष्णु भन्डारी

संस्कृति

शब्द सभ्यताबाट बनेको हो र छोटकरीमा भन्न जाँदा यसको अर्थ संस्कार हो। नेपाली संस्कृति भन्नाले यो सरासर हिन्दु संस्कृति हो। हाम्रो यो अखण्ड नेपाली संस्कृति हिमाल झै अटल, आकाश झै विशाल अनि समुद्र झै गहिरो छ। संस्कृति जातिको एउटा अभिन्न अंग हो।

कुनै पनि संस्कृतिलाई ज्यस् जातिको मुटुसंग दाँज्न सकिन्छ। जस्तो मुटु बिना हाम्रो हडिड—मासु र छालाको शरीर अस्तित्वहीन हुन्छ, ठीक त्यस्तै प्रकारले, एउटा जाति पनि संस्कृति बिना मुर्दा जस्तो अचल बन्दछ।

अब हामी हाम्रा पिता—पूर्खाले दिएर गएको संस्कृतिको परिभाषातिर एक नजर लगाउँ त— शुक्ल यजुर्वेद को 7—14 मन्त्रमा भनिएको छ— “सा प्रथमा संस्कृतिर्विश्ववारा अर्थात् सा (त्यो) प्रथमो (श्रेष्ठ) विश्ववारा (समस्त विश्वलै नै स्वीकारेको)। समस्त विश्ववासीले मानेको एउटा मह. इतम चिन्तनको अर्को नामनै हो संस्कृति। यता भाषा र साहित्यचाँहि संस्कृतिलाई आफु भित्र बोकेर हिँडने एउटा बाहक मात्र हो। तमर्स म त भन्छु, भाषा र साहित्य कुनै जातिको शरीर हो भने संस्कृतिचाँहि त्यस भित्र लुकेको आत्मा हो। जो बिना शरीर अचल हुन जान्छ।

आज हामी मानव जाति विश्वको परम शिखरमा पुग्नु अनि जीव श्रेष्ठ कहलाउनुको मुख्य कारणनै हो हाम्रो मानव संस्कृति, भाषा र साहित्य मात्र होइन। यदि यस प्रगति औ उन्नतिको कारण भाषा र साहित्य हो भने पशु पनि त्यही शिखरमा पुग्थ्यो होला। किनकि पशुको पनि त भाषा हुन्छ साहित्य नभएउता पनि। यस कुरालाई किटानका साथ भन्न सकिन्छ कि एउटाजाति, भाषा र साहित्यले मात्र कदापि बाँच्दैन। यदि एउटा जातिलाई बचाएर राख्ने क्षमता कसैको छ ता भन्दा—एकमात्र संस्कृतिको। अब हेरौं एउटा नेपाली मानिस अमरीकाम बसोबास गरी पूर्णतरु आफ्ना मातृभाषा भुली सकेको छ तर ऊ बडादसँमा टिका लगाउन्छ, तिह. रमा भाइटीका लगाउन्छ, त्यस घरका स्त्रीहरूको गलामा हरियो पोते टल्कि रहन्छ, सिउँदोमा सिन्दुर हुन्छ। अनि

अर्को एउटा नेपाली व्यक्ति पनि अमेरीका मै बसोवास गरिरहेको छ, अनि ऊ स्वयंलाई भन्दछ म नेपाली हूँ किनकि म नेपाली भाषा पढ्न लेख्न राम्रो जान्दछु। तर त्यसघरमा नेपालीका परम्परागत चाड पूर्वहरूको सट्टा गुड् फ्राइडे मनाइन्छ, रामायण गीता राख्ने ठाउँमा बा. इबेल सजाइएको छ, अर्थात् उसले अर्क संस्कृतिलाई अपनाई सकेको छ। अब प्रश्न बन्दछ यहाँ हामी कुन

चाँहि व्यक्तिलाई नेपाली भन्ने? संस्कृतियान त्यस पहिलो व्यक्तिलाई कि धर्मान्तरित तर नेपाल हूँ भनी चयाँटिने त्यो दोस्ना व्यक्तिलाई?

युग र समयको मांग हुनाले गर्दा हाल हामीले अंग्रेजी जान्नु जरूरी छ, तर हामीले भाषाचाँहि पो जान्नु जरूरी छ। डल्ले अंग्रेजी संस्कृतिलाई अंगालोर अंग्रेज बन्न खोज्नु चाँहि मुखता सिवाय अरु केही हुन सक्दैन। हामी आज आमा—बुआ, माताजी—पिताजी जस्ता मन छुने प्यारा र रसिला शब्द औ साइनालाई लत्याएर मम्मी, डेडी, (मोम, डेड) जस्ता शब्दहरू आफ्नो जीवनमा उतारन लागेको छौं। यो सम्पूर्ण विकृति हो। हाम्रो विवेक शुन्य हुन पुगेको छ। हामी अपना छोर—छोरीको नाम आजकल जैम्स, एन्जेल पनि राख्न छौं। पश्चिमेली संस्कृतिको अंधो अनुकरणले हाम्रो संस्कृतिलाई बिचलित पार्न थालेको छ। यता केक काट्ने, मोमबत्ती बालेर निभाउने जस्ता चलनहरूले हामी नेपालीहरूको गौरवपूर्ण र महिमामण्डित संस्कृतिको क्रमलाई क्रमशः खतराको खाडल तर्फ धकेल्दै छ।

अब हाम्रा शब्द भण्डारतिर पनि सरासरी एक नजर घुमाउँत। हाम्रो नेपाली भाषाका मूल शब्द 1,25000 हुन्। तर हेर्ने हो भने अंग्रेजी भाषाका मूल शब्द मात्रै 12000 हुन्। अरु शब्द विश्वका धेरै भाषाहरूबाट लिईएको हो। जस्तै—टोमेटो (म्याक्सिकन) बराण्डा (उर्दू) टि (चाइनीज) सुनामी (जाप. णीज)... इत्यादि।

प्रायः १६०० भन्दा बडी शब्दहरू भारतीय भाषाबाट अंग्रेजी भाषामा लिएका छन्। लेटिन, ग्रीस, इटली, फ्रान्स इत्यादिबाट अनगन्ती शब्दहरूको अंग्रेजी भाषामा समावेश भएको पाइन्छ। आज हामी हिन्दी या नेपाली बोल्दा शयकडा ६० भाग शब्दहरू संस्कृतका मिसाउँछौं, यो कुरो निश्चत छ। जस्लाई हामी देवभाषा भन्दछौं अनि जसमा सर्बाधिक ३ करोड भन्दा बडी शब्दहरूको भण्डार छ। यसै प्रसंगमा हामी अमेरीकन प्रख्यात दार्शनिक वील डुरन्ट (Will Durant) को भनाईलाई हेरौं त।

India was the motherland of our race and Sanskrit, the mother of European languages, she was the mother of our philosophy, mother through the Arabs of much our Mathematics, mother through Buddha of our ideal embodied is christianity: Mother the village communities of the self government and democracy- Mother India is in many ways the Mother of us all. हामी हाम्रो महान नेपाली संस्कृतिलाई कुनै शाब्दिक विवादको घेराभित्र नल्याउँ किनकि यो हाम्रो चर्चाको विषय होइन। यसले हाम्रो जातीय संस्कृतिको विनाश सिवाय केही गर्ने होइन। ग्रीसको प्राचीन संस्कृति जसरी सिरिल भन्ने आक्रान्ताले माटोमा मिलाइदियो र आज ती ग्रीक दार्शनिक, गणितज्ञ, राजनीतिज्ञ जस्तै सक्रोटिस, पाइथोगोरास, अलेकजेण्डर, एरिष्टोटल, प्लेटोहरूको नाम ता इतिहासका पानामा पाउँछौं, तर उनीहरूको संस्कृतिको भने चिनो—चपेटोसम्म देख्न पाउँदैनौ र कुनै पनि जातिको अस्तित्व भाषा र साहित्यमा मात्र होइन त्यस जातिको संस्कृतिमा बाँचेको हुन्छ, यो कुरा सम्पूर्ण सत्य हो।

हाल नेपाली संस्कृतिमा पनि संकट गहिराउँदै जाँदै छ। जब ग्रीकका सिरिल जस्ता दुर्दान्तहरूको जन्म हाम्रा नेपाली आमाका कोखमो हुन थालेको छ। उस्भित्र निर्मला जोशी (अधिकारी) को नाम सर्वोपरि छ।

निर्मला जोशी, एउटी पहाडी नेपाली चेली। जसलाई षडयन्त्रकारीहरूले मदर टेरेसाको ठाउँमा बसाई समय तीन करोड भन्दा बढी भारतीय नेपालीहरूको धर्म संस्कृति मा डडेलो लगाउन थालिसकेका छन्। त्यसैगरी एनोसदास प्रधानलाई पनि दिल्लीको पंचमार्ग स्थित CNI (Churches of Northern India) मा Bishop (माद्री) जस्तो उच्च आसनमा राख्नुको चाल के होला त? सुनिदैंछ भारतीय गोर्खा परिसंघ पनि यीनैको इशारामा चल्दैछरे! सावधान, गोर्खाको आडमा इसाईयत प्रचारको कुटिल चाल त होइन यो? हामीले अब सोचेर हेर्ने बेला भइसकेको छ।

हामी नेपालीहरू संस्कृतिवान ता छौं यस्मा द्विमत छैन। तर पनि कतै-कतै यस् विशाल संस्कृतिमा धमिरोले भित्र-भित्रै प्वाल पार्न थाले झैं भान हुन्छ। सामाजिक र बौद्धिक संकटले हामीलाई ग्रास गर्न थालेकोले देशको विकाश गतिमा बाधा आइपर्न थालिसकेको छ। भ्रष्टाचार, हत्या, लुण्ठन, बलात्कार, साम्प्रदायिकता, नातावाद, कृपावाद, स्वार्थपरता, मानवताहीन जस्ता असामाजिक तत्वहरूको बढ्दो संख्याले हामीलाई सताउन लागिरहेछ। मलाई लाग्दछ, यदि हामी जापानी जस्ता सु-संस्कृतिवान हुनुहो भने समाज व्यवस्थालाई उच्चकोटिमा पुर्याउन पक्का पनि सक्षम हुने छौं। किनभने संस्कृति कुनै पनि जातिको यस्तो महाऔषधी हो जसले समाजमा फैलिएका हरेक सामाजिक बौद्धिक, मानसिक, व्याधिहरूलाई निर्मूल गर्नुमा अहम भूमिका निभाउने गर्दछ। तर दुःख लाग्दछ कहिलेकाँहि,

जब संस्कृतिको कुरा गर्दा समाजका कतिपय बुद्धिजीविहरू भन्दछन् – 'यो ता धार्मिक कुरा हो, हामी किन व्यर्थ समय खेर फाल्ने?' धर्म र संस्कृतिको फरक पर्गाल्न नजानेर होकि जानि-जानि हो वहाँहरूले यसो भनेको बुझलाई गाह्रो पर्दछ। "आयु द्रोणसूते श्रियं दशरथे शत्रु क्षयराघवे ऐश्वर्य नहुषे गतिश्च पवने मानञ्च दुर्योधने...." भन्ने स्तोत्र गाएर हाम्रा मान्यजन औ अग्रजहरूले हामीलाई आशीर्वाद दिनुहुन्छ निधारमा दही मिश्रित अक्षताको टीका लगाएर। द्रोणपुत्र अश्वत्थामा जस्तो आयुष्मान हुनु, दशरथको जस्तो सम्पत्ति होस्, रामचन्द्रको जस्तो शत्रु नास्न सक्ने बल होस्, नहुषको जस्तो ऐश्वर्य होस्, पवनको जस्तो गति होस् भनी आफ्ना सम्बन्धी तथा कनिष्ठजनलाई आशीर्वाद दिनु के धर्म हो? यो ता हाम्रो संस्कृतिनै ता हो नि। धर्म भनेको ता आफ्नो आत्मालाई परमात्माका साथ जोड्ने एउटा बाटो हो, पन्था हो।

राणाप्रताप, शिवाजी, लाचित जस्तो मेहनती हुनु, विवेकानन्द जस्तो विचक्षण हुनु, सुभाष चन्द्र बसुको जस्तो साहसी हुनु भनी आशीर्वाद दिनु धर्म कदापि होइन। यो ता हाम्रो अखण्ड संस्कृति हो। जुन बिना हाम्रो नेपाली जाति अस्तित्वहीन तथा परिचयविहीन हुनेछ।

पतंजलि®

सबको करेंगे सूट
सेहत के दो घूंट...

गैस, कब्ज, अम्लपित्त व अन्य पाचन तंत्र के रोग, बालों, आँखों, त्वचा, धातु रोग, ल्यूकोरिया व आर्थराइटिस आदि में पूर्ण लाभकारी

एलोवेरा जूस

पतंजलि हर्बल बाथ सोप से
पाएंगे कुदरती कोमलता व सुन्दरता

बाथ सोप लगाने का मकसद केवल केमिकल्स से शरीर को साफ करना ही नहीं, बल्कि सच बात तो यह है कि आप ऐसे बाथ सोप से स्नान करना चाहते हैं जो आपके शरीर की स्वच्छता के साथ आपकी त्वचा को दे प्राकृतिक सुरक्षा कवच और कुदरती सौन्दर्य।

बाथ सोप

सम्झनाको तरेली

-मुक्ति प्रसाद उपाध्याय

28 फेब्रुवारी 2016 को आइतबार मेरालागि एउटा आशीर्वादको दिन बन्यो। दिउँसो 2 बजे मेरा अति आदरणीय मित्र चन्द्र प्रकाश गिरीज्यू अचानक सिलगढीको मेरा घरमा आउनुभयो। साथमा एउटी सुन्दर महिला पनि थिइन्।

आइ.पी.एस. गिरीज्यू नागालैण्ड राज्यको होम सेक्रेटरी अनि सहायक डी.जी.पी. तहको उच्च पदबाट सन् 2008 मा अवकाश पाएपछि अहिले उहाँ सिक्किम राज्यको रानीपुलमा स्थायीरूपले सपरिवार बसोबास गर्नुभएको छ। भाषा—साहित्य, सङ्गीत, कला—संस्कृति भनेपछि गिरीज्यू मरिमेटने व्यक्तित्व हुनुहुन्छ। सन् 1970-71 तिर गुवाहाटी विश्वविद्यालयको विद्यार्थी रहँदा उहाँले लेखेका दुई रूप **मायाको, मेरो बजट, प्रश्नचिह्न** आदि कथाहरू विपिनदेव ढुङ्गेलको सम्पादनमा भद्रपुरबाट त्यसबेला निस्कने पत्रिका पारिजात, दार्जिलिङको **दियालो**, गुवाहाटीको **हाम्रो समयपत्री** आदि विभिन्न पत्र—पत्रिकामा प्रकाशित भएको जानकारी पाइन्छ। हाल कथाक्षेत्रमा उहाँको कलमले विश्राम लिएको भए तापनि झमक घिमिरेको **जीवन काडाँ कि फूल** लाई हिन्दी अनुवाद गरिसक्नु भएको छ। **नेशनल बुक ट्रस्ट** अफ इण्डिया, नयाँ दिल्ली सो पुस्तक प्रकाशन गरेको छ। अनुवादको कुरा गर्दा गिरीज्यूले यसभन्दा अघि चेखोभका केही कथाहरू नेपालीमा अनुवाद गरी विभिन्न पत्र—पत्रिकामा प्रकाशन गराई सक्नुभएको जानकारी पाइन्छ। त्यस बाहेक सन् 1995 मा नागालैण्ड स्टेट डिपार्टमेन्टल फुटबल टुर्नामेन्टको अङ्ग्रेजी मुखपत्र सम्पादन पनि गरी सक्नुभएको छ। गिरीज्यू साहित्य अनुरागी र भाषा—साहित्यमा समर्पित व्यक्तित्व हुनुहुन्छ भन्ने प्रमाण भवानी घिमिरेद्वारा सम्पादित भानु पत्रिकाको हरिभक्त कटुवाल विषेशाङ्कलाई लिन सकिन्छ। त्यस विषेशाङ्कको प्रकाशनका लागि गिरीज्यूले ने.रु. एकलाख रुपियाँ प्रदान गर्नुभएको हो। सो रकम काँकरभिता गएर काठमाडौँ पठाउँदा म स्वयम् पनि उहाँको साथमा थिएँ। नेपाली कला जगतमा गिरीज्यूको

अर्को अनमोल देन हो चलचित्र म कसरी भन्नुं। विनोद विष्टज्यूको कथा र निर्देशनमा बनेको सो चलचित्रमा पटकथा आलोक गौतमज्यूको रहेको छ भने सम्वाद मेरो रहेको छ। चलचित्र **म कसरी भन्नुं** मा अभिनय समेत गर्ने मौका मलाई जुरेको थियो। त्यही चलचित्रको सम्वाद लेखनको सिलसिलामा सन् 2005 को मार्च महिनामा म नागालैण्डको राजधानी कोहिमा गएर गिरीज्यूको सरकारी वासभवनमा 12 दिनसम्म उहाँको आतिथ्य पाएको थिएँ। त्यसैताक कोहिमाको नेपाली बहुल क्षेत्र चानमारीमा उहाँले मलाई लिएर जानुभएको थियो।

कोहिमा शहरको चानमारी भनेको त्यो पवित्र ठाउँ हो जहाँ सन् 1914 को 15 जुलाईमा नेपाली र असमीया साहित्यका अद्वितीय युग पुरुष हरिप्रसाद गोर्खा राईको जन्म भएको थियो। चानमारी भन्ने त्यस ठाउँमा हाम्रा मानिसहरू धेरै अघिदेखि गोर्खा पञ्चायत, विभिन्न गोर्खा सङ्घ—संस्था, मन्दिर, धर्मशाला आदि निर्माण गरेर बडो शानसँग बसोबास गरेका थिए। साहित्यिक गतिविधिमा त्यस ठाउँबाट सन् 1929 मा स्थापित **पशुपति सङ्घ** को महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको थियो। पशुपति सङ्घको गठनमा हरिप्रसाद गोर्खा राई, धनबहादुर सुनार र गोविन्द चर्न्द पैराको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ। त्यस सङ्घले हस्तलिखित पत्रिका **सरस्वति, वीणा, पशुपति** आदि पनि निकालेको जानकारी पाइन्छ। हरिप्रसाद गोर्खा राईले **सहिष्णुता** कविता र केही गीतहरूको रचना गरेर आफ्नो साहित्यिक यात्रा त्यहीँबाट शुरू गरेको भन्ने भनाइ रहेको छ।

तर राजनीतिको चटाराले गोर्खाहरूलाई सुख र शान्तिले त्यहाँ बसोबास गर्न दिएन। भारत स्वाधीन

भएपछि नागालैण्ड राज्य गठनका साथसाथै जातिवादी र क्षेत्रीयताको कलुषित भावनाले उग्र रूप लियो। नागालैण्डको विद्रोही क्रियाकलापले गोर्खाहरूको सङ्ख्या त्यहाँ घट्दै जान थाल्यो। धेरै जसो गोर्खाहरूले आ—आफ्नो सुविधा अनुसार नागालैण्डबाट अन्यत्र बसोबासको सिलसिला शुरू गरे। अहिले नागालैण्डमा गोर्खाहरूको बसोबास धेरै पातलो भएको पाइन्छ।

त्यसबेला गिरीज्यूसित चानमारी स्थित हरिप्रसाद गोर्खा राईज्यूको वासस्थानमा पुग्न पाउनु भनेको मेरालागि एउटा सौभाग्यको कुरा थियो। गोर्खा राईकी छोरी गायत्रीले हामीलाई बाहिरदेखि नै स्वागत गरेर भित्र लगेर बसाउनुभयो अनि बाबालाई बोलाउन भित्र जानुभयो। एकछिनमा हँसिलो अनुहार लिएर राईज्यू हामी बसेको कोठामा आउनुभयो। हामी दुवैजना उभिएर नमस्कार गर्थौँ। गिरीज्यूसित उहाँको परिचय छँदै थियो। गिरीज्यूले मेरो परिचय आफ्नै पाराले दिनुभयो। त्यसपछि मैले मेरा बाको नाम जोडेर आफ्नो परिचय राख्ँ। एकछिन् त उहाँ छक्क परेर मलाई हेरिरहनुभयो। खुशी भएर मलाई उहाँले अँगालो नै हाल्दै भन्नुभयो "पण्डित टिकाराम गुरुजीको छोरा तपाईँसित भेट हुनु भनेको स्वयम् गुरुजीसित भेट भएको मलाई अनुभव भयो। उहाँ हाम्रा अति नै श्रद्धैय व्यक्ति हुनुहुन्छ। हामी गान्धीवस्तीमा छँदा तपाईँ सानै हुनुहुन्थ्यो।" मैले पनि आफ्नो उद्गार पोख्ँ हजुर। यतिका वर्षपछि तपाईँको दर्शन पाउनु मेरो अहोभाग्यो हो। मेरो एउटा तीर्थ दर्शन भयो।" निकैबेर गफ भए। मेरा बा—आमा बितेका कुराले उहाँ दुरुखी हुनुभयो।

हरिप्रसाद गोर्खा राईसित त्यो मेरो भेट पैतालिस वर्षपछि भएको थियो। सन् 1959-60 तिर गोर्खा राई गुवाहाटी रेडियोको सहायक निर्देशक हुँदा केही वर्ष गुवाहाटीमा हाम्रो छिमेकी भएर सपरिवार बस्नुभएको थियो। म त्यतिबेला त्यस्तै आठ—नौ वर्षको थिएँ। उहाँकी प्रथम श्रीमती जुनुमाया राई सहित तीन छोरा ध्रुव, भास्कर र सुभाग आनि तीन छोरी गायत्री, सावित्री र सरस्वति सहित राईज्यू कृष्ण उपाध्यायका घरमा भाडामा बस्नुभएको थियो। उहाँकी काञ्छी छोरी सरस्वति र म झण्डै बराबर उमेरका थियौँ होला। अरु सबै मभन्दा ठूला थिए। त्यसबेलाका कुरा मलाई अलि अलि सम्झना आउँछ। सरस्वति र म भाँडाकुटी अनि पुतलीको बिहे खेल्ने गर्थौँ। गायत्री र सावित्री पनि

त्यसमा कहिले काहीँ सामेल भएर हामीसित रमाइलो गर्नेगर्थे। पुतलीको बिहे गराउँदा मलाई दिदीहरूले बाहुन बनाउँथे अनि आमा पनि आएर मलाई बाहुन बाजे भन्दै रमाइलो गर्दै जिस्काउनु भएको कुरा मैले भने बिर्सको छैन। दाइ सुभाग पनि हामीसित रमाइलो गर्न आएर हाम्रो पुतलीको बिहे र भाँडाकुटी खेल भताभुङ्ग पारिदिनु हुन्थ्यो। सरस्वति र म रुँदै आमालाई पोल साथ्यौँ। यी कुराहरू गायत्री दिदीलाई केही याद रहेछ। पैतालिस वर्षपछि गोर्खा राईज्यू र गायत्री दिदीलाई भेट्दा बालखपनका ती सम्झनाहरूले मेरो मन आनन्दित तुल्यायो र आज यतिका वर्ष पछि ती सम्झनाहरू अक्षरमा उतार्ने मौका मलाई गुमाउन र ती कुरा लुकाउन मन लागेन। जस्तो सम्झँ त्यस्तै लेख्ँ। मेरा बा पुरेत् हुनुहुन्थ्यो अनि राईज्यूहरू बाका यजमान। त्यसैले पनि राईज्यूले त्यसदिन मलाई अति नै माया र आदर गर्नुभएको थियो। सहज, सरल र मृदुभाषी राईज्यूलाई मैले सानामा जस्तो देखेको थिएँ 93 वर्षको उमेरमा देख्दा पनि त्यस्तै फरसाइला पाएँ। गुवाहाटीमा जाडो दिनमा मैले उहाँलाई प्राय नै सुट—टाइमा अनि गर्मीमा टाइ—सर्टमा गजबको स्मार्ट व्यक्तित्वको रूपमा देखेको थिएँ। सानामा खेलेको, हाँसेको, बोलेको र आत्मीयता गाँसिएको राई परिवारका अभिभावक हरिप्रसाद गोर्खा राई हाम्रो साहित्य आकाशका एकजना उज्ज्वल नक्षत्र र हाम्रा गौरव हुनुहुन्छ भन्ने कुरा थाहा पाएपछि मैले आफैलाई भाग्यमानी ठान्ँ। सानामा उहाँहरूको संसर्गमा वितेका ती दिनहरू र हाम्रो समाजलाई राईज्यूले दिएको अवदान सम्झेर उहाँसित फेरि भेट होला के भनेर मेरो मनमा जिज्ञासा रहिरहेको थियो। दैवले जुरायो भनी। चानमारी राईज्यूको घरमा लिएर गएर गिरीज्यूले ममाथि ठूलो गुन लगाउनुभयो।

19 जुन 2009 मा चलचित्र म कसरी भन्नुं को शिलडमा एउटा च्यारिटी शो राखिएको थियो। त्यसबेला त्यस्तै एउटा काम परेर आफ्नै कार लिएर गुवाहाटी हुँदै जामुगुरी र माझगाउँ जाने काम मलाई परेको थियो। मेरो साथमा सासुआमा, ज्वाइँ डा. सञ्जय राणा अनि उहाँका बाबा हुनुहुन्थ्यो। माझगाउँबाट म फर्केर आउँदा हामी गुवाहाटीमा भेटगर्ने कुरा गिरीज्यू र मैले मिलाएका थियौँ। गुवाहाटी स्थित मेरा पूर्वाले बनाएको घरमा हामी भेट भयौँ। हाम्रो घरबाट मेरै कारमा दिसपुरसम्म जाने अनि त्यहाँ गोपाल के.सी.ज्यूका घरमा मेरो गाडी

राखेर ठूलो गाडी लिएर हामी शिलङ जाने भयौं।

गोपाल के.सी. गुवाहाटीका एकजना सफल, चर्चित, समाजसेवी र मिलनसार व्यक्तित्व हुनुहुन्छ भन्ने कुरा मैले भनिरहनु पर्दैन। उहाँसित मेरो परिचय पनि बाल्यकालदेखिकै हो। मेरा बा पुरोहित र ज्योतिषी हुनुहुन्थ्यो भन्ने कुरा उल्लेख गरिसकेको छु। गोपाल के.सी. को परिवार मेरा बाका यजमान थिए। बापछि मेरा दाजु गोपीनाथ उपाध्यायले सो काम गर्नुभयो। पण्डित अथवा भनी पुरोहित परिवारमा जन्मेकाले म पनि जनै पूर्ण, नाग पञ्चमी आदि लगायत विभिन्न पूजा-आजामा बासित जाने गर्थे। मेरा बा पण्डित टिकाराम उपाध्याय बराल त्यस भेकका नेपाली मात्र होइन असमीया समाजमा पनि आदरणीय र चर्चित हुनुहुन्थ्यो। धेरैले उहाँलाई गुरुजी भनी सम्बोधन गर्ने गर्थे। गुवाहाटी पल्टन बजार स्थित नेपाली मन्दिरमा हुने दुर्गा पूजा उहाँले शुरुदेखि 21 वर्षसम्म गर्नुभयो। मेरा बासितैको पुरोहित र यजमानको सम्बन्धले गर्दा लील बहादुर क्षेत्री, पिताम्बर गुरुङ, गोपाल के.सी. रावल महाजन आदि गुवाहाटी र त्यस भेकका धेरै ठूलठूला मानिसहरूसित हाम्रो सम्पर्क र चिनजान मात्रै होइन आत्मीयता पनि गाँसिन पुगेको थियो।

म गुवाहाटीबाट आएर सिलगढीलाई कर्मथलो बनाएको कुरा सर्वविदित नै छ। यसरी गुवाहाटीका धेरै मानिसहरूसित मेरो सम्पर्क टुटेको थियो। सन् 2009 को 17 जुनमा म र गिरीज्यू गोपाल के.सी. ज्यूको घरमा पुग्यौं। गोपालज्यूसितको मेरो परिचय नवीकरण भयो। अनुहारले उहाँले बिर्सको भए तापनि नामले मलाई बिर्सनु भएको रहेनछ। गुरुजीको कान्छो छोरा भन्नासाथ गोपीनाथको भाइ भनेर उहाँले मलाई चिनिहाल्नुभयो र खुशी व्यक्त गर्नुभयो। हरिप्रसाद गोर्खा राईज्यूकी काञ्छी छोरी सरस्वतीकी छोरी सुमनसित गोपालज्यूको बिहे भएको कुरा त्यहाँ पुगेर मलाई थाहा भयो। यसरी सुमनसित मेरो पहिलो परिचय भएको हो।

मेरो कार गोपालज्यूको घरमा राखेर अर्को गाडी लिएर म, गिरीज्यू र डा.सञ्जय राणा शिलङतर्फ लाग्यौं। शिलङ पुगेर हामी पहिले एउटा होटलमा आफ्ना लुगा-फाटाका झोला राखेर ताजा भयौं अनि सरस्वतीको घरतिर लाग्यौं। सरस्वतीले मलाई त्यति राम्ररी ठम्काउन सकिन्न। गुवाहाटीमा बसेको कुरा चाहिँ

उनलाई याद रहेछ। धमिलो सम्झना भने उनले व्यक्त गरिन्। उनी मभन्दा केही सानै थिइन्। छ-सात वर्ष उमेरको कुरा त्यत्तिका वर्षपछि याद गर्नु पनि कहाँ सजिलो हुन्छ र? जे होस् मलाई भने बाल्यकालकी साथीसित त्यसरी भेट भएर साँच्चै खुशी अनुभव भएको थियो। नागालैण्डमा धेरै वर्ष जागिर खाएकाले गोर्खा राई परिवारका सबै सदस्यसित गिरीज्यूको परिचय अति नजिकैको थियो। त्यही नाताले होला चलचित्र म कसरी भन्नुं को च्यारिटी शो शिलङमा गराउन सरस्वतिको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको पाएँ।

त्यसदिन सिलगढीको मेरो निवासस्थानमा गिरीज्यूले लिएर आउनु भएकी सुन्दर महिला अरु कोही होइन, उनी त हरिप्रसाद गोर्खा राईकी नीतिनी अनि मेरी साथी सरस्वतिकी छोरी रहिछन्। यसरी सुमनसितको परिचयमा नवीकरण भयो। सुमन मेरा घरमा आएको कुरामा मेरो मनमा प्रश्नहरूले लुकामारी खेल्दै थिए। मेरा प्रश्नहरूको जवाब गिरीज्यू लगायत सुमनले विस्तारै दिँदै गए। हरिप्रसाद गोर्खा राई अर्थात् सुमनका हजुरबाको जन्म शत वार्षिकी एउटा भव्य कार्यक्रमका साथ पालनगर्न लागेको कुरा सुमनले भनिन्। त्यसै साथ गोर्खा राईज्यूको कथा गोर्खाको मोडेललाई नाट्य रूपान्तर गरेर मञ्चन गराउने सोच व्यक्त गरिन्। सो नाट्य रूपान्तर मबाट गराउने उद्देश्यले गिरीज्यूले सुमनलाई मकहाँ ल्याउनु भएको रहेछ। नाटक लेख्ने, चलचित्र र टेलि श्रृङ्खला आदिको पटकथा, सम्वाद मैले लेख्ने गरेको कुरा गिरीज्यूलाई थाहा थियो र सो कार्यकालागि उहाँले मलाई नै सम्झिनु भएको भन्ने कुरा मेरा अघि स्वतरु छर्लङ्ग भयो। हरिप्रसाद गोर्खा राईजस्ता विभूतिको कथालाई नाट्य रूपान्तर गर्न पाउनु त मेरो भाग्यले जुराएको भन्नुपर्छ। त्यसमाथि मित्र गिरीज्यूको मप्रतिको आत्मीयता त छँदै छ। मैले सहर्ष स्वीकार गरें। मेरा लागि त सो प्रस्ताव 'के खोज्छस् कानो आँखो' बराबर नै भयो। सो नाटकको निर्देशन गर्ने थप प्रस्तावका साथै राईज्यूबारे एउटा संस्मरण लेखिदिने अनुरोध पनि मेरा अघि गिरीज्यू लगायत सुमनले राखे। मलाई त के गरूँ र कसो गरूँ भयो। मन खुशी हुनु स्वाभाविक थियो। शतवार्षिकी उपलक्ष्यमा हरिप्रसाद गोर्खा राईज्यूबारे स्मृति ग्रन्थ प्रकाशित गर्ने विचार पनि त्यसदिन व्यक्त भयो। यो त मेरालागि मेरा

पूर्वजहरूको आशीर्वाद नै भन्नुपर्छ। किनभने हाम्रा गौरव हरिप्रसाद गोर्खा राईको शत वार्षिकीमा मेरो सहभागिता रहनु भनेको मेरालागि स्वर्णिम अवसर हो। यसरी यस संस्मरण मार्फत हरिप्रसाद गोर्खा राईलाई मेरो आन्तरिक श्रद्धाञ्जलिका पुष्पाक्षर अर्पण गर्ने मौका पाएँ। त्यसैले यस प्रसङ्गमा आइपरेका सम्झनाहरू मस्तिष्कले भ्याएजति राखेको हुँ।

हरिप्रसाद गोर्खा राईका अवदान र उनको कर्ममय जीवनका केही थोपाहरू सम्झनाको तरेलीमा नराखी यस संस्मरणको कलम बिसाउन सकिएन। हरिप्रसाद गोर्खा राई भाषा-साहित्य, कला-संस्कृतिका निम्ति समर्पित साधक अनि असम पूर्वाञ्चलमा हामीलाई गौरवशाली तुल्याउने एकजना अग्रणी मार्गदर्शक हुनुहुन्थ्यो। समयको कदर र सदुपयोग उहाँको रगतमा थियो। कुनै पनि कार्यक्रममा उहाँ ढिलो पुगेको प्रमाण पाइँदैन। उहाँले ठेलीका ठेली पुस्तक प्रकाशन गराएर महान साहित्यकार बन्ने उद्देश्य राख्नुभएन अनि त्यसतर्फ सोच पनि उहाँको गएन। त्यसैले त उहाँले शिक्षक र सामाजिक व्यक्तिका रूपमा आफ्नो जीवन शुरु गर्नुभयो अनि राजनीतिमा पस्नुभयो, भाषा सङ्ग्रामी बन्नुभयो, छद्मनाममा कथादि लेख्नुभयो। उहाँले लेखेको लेख्ये गरेर नेपाली भाषाका कथा-कवितादि शारदा, उदय, भारती, दियालो, युगवाणी, गोर्खा संसार, गोर्खा सेवक, तरुण गोर्खा, हिमाद्री, गोर्खा, उषा, गोर्खा पत्र, आशा, कञ्चनजङ्घा, स्वतन्त्र नेपाली, बिन्दु, मादल, सुमन, हाम्रोध्वनि, बिजुवा, ब्रह्मपुत्र, प्रभात, कोपिला, मुक्ति, हिमालय आदि पत्रिकामा प्रकाशित गराउनुभयो।

असमीया भाषामा पनि गोर्खा राईले उत्तिकै कलम चलाउनुभयो। जोरहाट हाइस्कूलमा पढदा स्कूलको पत्रिका ज्योति मा उहाँको पहिलो असमीया कविता सन 1931 मा प्रकाशित भएको जानकारी पाइन्छ। सन 1933 मा प्रकाशित असमीया भाषाको पहिलो साहित्यिक पत्रिका बाँही मा उहाँको कथा प्रकाशित भएको थियो। त्यसबाहेक असमीया पत्रिका आवाहन, मणिद्वीप, अमरज्योति, रामधेनु आदिमा प्रकाशित कथाहरूबाट उहाँ लब्धप्रतिष्ठित कथाकारका रूपमा असमीया साहित्यमा चिनिनुभयो। उहाँले असमीया भाषामा लेखेका कथाहरूमा सपोन कुवँरी, दिन आरू राति, बैरागी आदि चर्चित कथाहरू हुन्। नेपाली भाषा-साहित्यलाई उहाँले जति

मायाले अँगाल्नु भएको थियो त्यति नै मायाले असमीया भाषा-साहित्यलाई पनि आत्मसात गर्नुभएको थियो। असमीया भाषालाई पनि उहाँले आफ्नै मुटुको भाषा सम्झनु हुन्थ्यो। त्यसैले उहाँले भन्नुभएको थियो – "असमीया भाषा-साहित्यर मौसना मिठा मात जगत र सुन्दरतकै सुन्दरतम्। "अर्थात्" असमीया भाषा-साहित्यको मह सरिको मीठो बोली यस संसारको सुन्दरभन्दा सुन्दर हो।" (आवाहन युगर साहित्यिक हरि प्रसाद गोर्खा राय, लेख – लम्बित बरुवा, असमर थलुवा नेपाली, सम्पादक – डा.रुद्रमान थापा, शोभित कुमार छेत्री, कौस्तुभ प्रकाशन, डिब्रुगढ, पृष्ठ-108)। सन् 1952 मा असम साहित्य सभाको कोहिमा शाखामा आउँदा असम साहित्य सभाकी प्रथम साभपति नलिनीबाला देवीले हरि प्रसाद गोर्खा राईलाई यसरी आफ्नो आशीर्वचनले सम्मान गरेकी थिइन् – "तुमि जेन हब परा प्रिय पुत्र असमी आइर। "अर्थात्" तिमी असमी जननीको प्रिय पुत्र हुन सके।" (आवाहन युगर साहित्यिक हरि प्रसाद गोर्खा राय, लेख – लम्बित बरुवा, असमर थलुवा नेपाली, सम्पादक – डा.रुद्रमान थापा, शोभित कुमार छेत्री, कौस्तुभ प्रकाशन, डिब्रुगढ, पृष्ठ-108)।

सन् 1956 मा असम साहित्य सभाका संस्कृति विभागका सभापतिका रूपमा हरिप्रसाद गोर्खा राई मनोनयन हुनु हाम्रालागि गौरवको कुरो थियो। असम साहित्य सभाको जोरहाटको तिताबर अधिवेशनमा उहाँलाई असमीया भाषी कवि भनेर ठूलो सम्मान प्रदान गरिएको थियो। यो त हामी सम्पूर्ण नेपालीको सम्मानको कुरो पनि थियो। त्यस समयमा असम साहित्य सभाका नेपाली भाषी सदस्यका रूपमा उहाँ मात्रै हुनुहुन्थ्यो। असमीया साहित्यका त्यसबेलाका ठूला प्रतिभा माधव डेका बेजबरुवाले हरिप्रसादलाई गोर्खा उपाधि दिएका थिए। त्यसपछि उहाँले हरिप्रसाद गोर्खा राईका रूपमा आफ्नो चिह्नारी प्रस्तुत गर्न थाल्नुभएको हो।

गोर्खा राईले धेरै भाषा लेख्न, पढ्न र बोल्न जान्नु भए तापनि नेपाली र असमीया भाषालाई नै उहाँले आफ्नो मुटुको दुइ कुनामा अति जतनका साथ राख्नुभएको थियो। समय अनुसार पुस्तक प्रकाशन नहुनु पनि लेखक-साहित्यकारका लागि एउटा ठूलो अडको नै मानिँदो रहेछ। यही कुरा साहित्यकार गोपी नारायण प्रधानलाई बिज्ञर शिलङमा बसोबास गर्ने गोर्खा

राईकी काञ्ची छोरीलाई बाबाका रचनाहरू सङ्कलन गरेर पुस्तक रूप दिने सल्लाह र प्रेरणा दिइएका थिए। (गोपी नारायण प्रधान, हरिप्रसाद गोर्खा राईको निधन— एक महान क्षति, लेख, हाम्रोध्वनि, मार्च 2006, पृष्ठ— 7—8)। सोही अनुरूप छोरी सरस्वतीले विभिन्न पत्र—पत्रिकामा छरपस्टिएर रहेका आफ्ना बाबाका कथा कविता सङ्कलन गरेर सन् 1974 मा कविता सङ्ग्रह बाबरी र कथा सङ्ग्रह यहाँ बदनाम हुन्छ अनि सन् 1978 मा कविता सङ्ग्रह मन चरीको बोली प्रकाशन गराएर अति नै प्रशंसायोग्य कार्य गरेकी हुन्। यसैसाथ अर्को दुरूखलाग्दो कुरा के भने, हरिप्रसाद गोर्खा राईले असमीया भाषामा लेखेका कथा—कविताहरू पनि केवल असमीया पत्र—पत्रिकामा मात्रै सीमित रहेका हेलान्, किनभने ती रचनाहरू असमीयामा पुस्तक रूपमा प्रकाशन भएको जानकारी अहिलेसम्म हुन सकेको छैन। गोर्खा राईले असमीया भाषामा लेखेका रचनाहरूले पनि पुस्तक रूप पाएको भए सुनमा सुगन्ध नै थपिने थियो। पछि समय अनुसार ती रचनाहरूलाई नेपाली भाषामा अनुवाद गर्न नसकिने कुरा आउँदैन। शत वार्षिकी कार्यक्रममा निश्चय नै त्यस प्रकारका कुराहरू पनि उल्लेख गरिने छन् अथवा भनी त्यसबारे केही ठोस पाइला चालिने छन् भन्ने आशा राख्न नसकिने कुरा आउँदैन।

“मलाई लाग्छ तर तिनी महान कवि र कथाकार चाहिँ पटककै होइन्। तसर्थ तिनको समग्र प्रकाशित कृतिहरूको लेखा जोखा र नापतौल साथै ती कृतिहरूका महत्व र सन्दर्भबारे धेरै भन्नु र लेख्नु समालोचक र शोध विद्यार्थीहरू अवश्यै पनि हिचकिचाउने छन्।” (जयप्रकाश लामा, हरिप्रसाद गोर्खा राईको ‘सन 1914 – 2005’ को सम्झनामा, लेख, हाम्रोध्वनि, जुन 2006, पृष्ठ – 9)।

सायद यस्तै यस्तै हिचकिचाउने हाम्रो मनोभावले गर्दा हरिप्रसाद गोर्खा राईका कथा—कविता आदिको समालोचना आदि अति थोरै लेखिएको पाइन्छ। त्यस दृष्टिकोणले हेर्दा डा. भीमकान्त उपाध्यायले अति नै सञ्चानीय काम गरेको पाइन्छ। उहाँले आफ्नो पुस्तक सरसर्ती पढ्दा मा हरिप्रसाद गोर्खा राईको कथा सङ्ग्रह यहाँ बदनाम हुन्छ का 14 वटा कथाहरूलाई बडो सुक्ष्म अध्ययन गरी समालोचना गर्नुभएको छ। समालोचकीय उहाँको भनाइको अन्त्यमा उहाँले यसरी लेख्नु हुन्छ

दृ “यहाँ बदनाम हुन्छ कथा सङ्ग्रहका कथाहरू यथार्थ र वास्तविकतामा आधारित हाम्रै जीवन जगतका सुख—दुरूखका कथा हुन्। गोर्खा राईका कथाहरूमा नेपाली रगत छ, नेपाली मुटुको धडकन छ, संक्षिप्त श्रृङ्खलावद्ध कथावस्तु, आकस्मिक आरम्भ र कलात्मक र प्रभावकारी अन्त्य; कलात्मक र सुहाउँदो शीर्षक, संक्षिप्त तर स्पष्ट एवम भावपूर्ण सम्वाद; सरल सहज र स्वाभाविक भाषा शैली; स्थानीयताको रङ्ग, घटनाको प्रस्तुतिमा स्वाभाविकता र यथा सम्भव विश्वसनीयताको निर्वाह; रागात्मकता आदि गोर्खा राईका कथामा पाइने मूलभूत विशेषता हुन्।” (डा. भीमकान्त उपाध्याय, गोर्खा राई र उनका केही कथाहरू, लेख; सरसर्ती पढ्दा, प्रकाशक दृ नयाँ घुम्ती प्रकाशन, मालीगाउँ, गुवाहाटी, सन् 1983, पृष्ठ—95)। यसरी डा. भीमकान्त उपाध्यायले नहिचकिचाइकन हरिप्रसाद गोर्खा राईको कथा सङ्ग्रह यहाँ बदनाम हुन्छ का सम्पूर्ण कथाहरूबारे समालोचना लेखेर एउटा गजबको उदाहरण प्रस्तुत गर्नुभएको पाइन्छ।

कला, संस्कृतिप्रति गोर्खा राईको असीम माया र आकर्षण रहेको थियो भन्ने धेरै उदाहरण पाइन्छन्। एउटा उदाहरण यहाँ राख्न मन लाग्यो।

“नेपाली कथा साहित्यका अग्रज श्री हरिप्रसाद गोर्खा राई त्यसताक गुवाहाटी रेडियो स्टेसनका सहायक निर्देशक थिए। उनले ‘यो नेपाली कार्यक्रम परिचालना गर्ने, कार्यक्रम घोषणा गर्ने एकजना मानिस लिन्छ। त्यसमा तपाईंजस्तो कला साहित्यमा रुचिभएको शिक्षित व्यक्तिको आवश्यकता छ। नेपाली भाषा साहित्यको हितको निम्ति पनि तपाईं त्यसमा आउनुहोस।’ भनेर एक प्रकार आग्रह नै गरे।” (लीलबहादुर क्षत्री, झ्याउरे पार्टीमा लाग्दा, प्रकाशक – पङ्कज पल्लभ प्रकाशन, गुवाहाटी, सन् 1999, पृष्ठ—10)। गुवाहाटी रेडियोबाट नेपाली कार्यक्रम सञ्चालन होस् भन्ने कति ठूलो चाहना थियो गोर्खा राईका मनमा। सो कार्यक्रम सुचारुरूपले सञ्चालनका लागि योग्य व्यक्ति उहाँले लीलबहादुर क्षत्रीलाई सम्झेर यस प्रकारको अनुरोध राख्नुभएको थियो।

“भैलो तथा केही लोकगीत बाहेक विष्णुलालउपाध्यायको ‘जीवन औ ज्योति’ शीर्षकमा छोटो वार्ता, स्टेसनका तत्कालीन सहायक निर्देशक हरिप्रसाद राईको सानो

व्याख्या अनि कार्यक्रम परिचालना, घोषणासितै मेरो साप्ताहिक समाचार वाचन। यसरी उत्तराञ्चल अनुष्ठान आरम्भ भयो। असमेली नेपाली जनजीवनमा एउटा नौलो संस्कृतिको प्रभात उदायो।” (लीलबहादुर क्षत्री, झ्याउरे पार्टीमा लाग्दा, प्रकाशक—पङ्कज पल्लभ प्रकाशन, गुवाहाटी, सन् 1999, पृष्ठ—20)।

सन् 1956 को 1 नभेम्बर लक्ष्मीपूजाका दिन गुवाहाटी रेडियोबाट उत्तराञ्चल अनुष्ठान का रूपमा नेपाली कार्यक्रम शुरुभयो। यसमा प्रत्यक्ष होस वा परोक्ष रूपमा होस हरिप्रसाद गोर्खा राईको महत्वपूर्ण प्रयास रहेको देखिन्छ।

हरिप्रसाद गोर्खा राई असम पूर्वाञ्चलका लागि एकजना इतिहास पुरुषका रूपमा अघि आएको देखिन्छ। भनिन्छ, बलियो इतिहास भएको जाति पनि बलियो हुन्छ। यही कुरालाई चिन्तन मनन गरेर नै होला यी हाम्रा इतिहास पुरुषलाई सर्वस्तरमा चिनाउनका लागि उहाँका परिवार तथा साहित्यिक शुभचिन्तक मित्रहरूको जमर्कोमा हरिप्रसाद गोर्खा राईको जन्म शत वार्षिकी भव्यताका साथ पालन गर्दै एउटा स्मृति ग्रन्थ पनि प्रकाशनमा ल्याउने निर्णय गरिएको हुनुपर्छ। यस कार्यक्रम मार्फत गोर्खा राईबारे धेरै थप जानकारीहरू सार्वजनिक हुनेछ भन्ने आशा गरिन्छ। यस्तै यस्तै आशाका किरणहरू मुटुमा साँचेर सम्झनाको तरेली मार्फत हरिप्रसाद गोर्खा राई शत वार्षिकी कार्यक्रमको भव्य सफलताको कामना गर्दछु।

सन्दर्भ पुस्तकहरू ———

- 1) असमर थलुवा नेपाली, सम्पादना दृ डा. रुद्रमान थापा र शोभित कुमार छेत्री, कौस्तुभ प्रकाशन, डिब्रुगड, सन 2006।
- 2) झ्याउरे पार्टीमा लाग्दा, लीलबहादुर क्षत्री, पङ्कज—पल्लभ प्रकाशन, सन् 1999।
- 3) सरसर्ती पढ्दा, डा. भीमकान्त उपाध्याय, नयाँ घुम्ती प्रकाशन, मालीगाउँ, गुवाहाटी, सन् 1983।
- 4) केही कवि साहित्यकारहरू र विविध लेखहरू, के.बी.नेपाली, बिन्दु प्रकाशन, लामडिड, सन् 2010।
- 5) हरिप्रसाद गोर्खा राईको निधन—एक महान क्षति, लेख, गोपीनारायण प्रधान, हाम्रोध्वनि, मार्च 2006।
- 6) हरिप्रसाद गोर्खा राई (सन् 1914—2005) को सम्झनामा, लेख, जयप्रकाश लामा, हाम्रोध्वनि, जुन,

2006।

7) पूर्वाञ्चल भारतीय नेपाली कथा साहित्य र पत्रकारिताको इतिवृत्त, लीलबहादुर क्षत्री, पङ्कज—पल्लभ प्रकाशन, गुवाहाटी, सन् 1997।

8) पूर्वाञ्चल भारतमा नेपाली साहित्यको विकाशरू केही महत्वपूर्ण बुँदाहरू, लेख, अविनाश श्रेष्ठ, दायित्व, सम्पादक— रामप्रसाद पन्त, भारतीय नेपाली साहित्यिक विशेषाङ्क, वर्ष—7, पूर्णाङ्क—21, वि.स. 2050।

भारतमा नेपाली भाषा र सांस्कृतिको अवस्था

-डा खगेन शर्मा अध्यापक आधुनिक भारतीय भाषा तथा साहित्य अध्ययन विभाग, गुवाहाटी विश्वविद्यालय

भन्डारीको पहलमा 12 जुन 1992 का दिन गान्तोकमा भारतीय नेपाली राष्ट्रिय परिषद गठन भयो। यसले पुरै होमवर्क गरी नेसनल प्रेसर ग्रुप खडा गर्यो, आखिर 20 अगस्त 1992 मा नेपाली भाषाले भारतको संवैधानिक मान्यता पायो। यसलाई टुलो उपलब्धि भएको ठानियो तर दुखद पक्ष के देखियो भने त्यसपछिको उपलब्धिहरू विडम्बनापूर्ण रहे। कारण र करणीय यस प्रकार हुन सक्लान्।

(1) राष्ट्रिय तहमा भाषा र साहित्यको सङ्गठन नहुनु नेपाली भाषाले भारतमा संवैधानिक मान्यता पाएपछि अखिल भारतीय नेपाली भाषा समिति र भारतीय राष्ट्रिय परिषद्-को विघटन हुनाले भारतमा नेपाली भाषा र साहित्यको विकास र सरकारी सुविधा अदाय गर्न सक्षम भएन, हुन सकेन अर्थात् राष्ट्रिय तहमा पहल गर्ने हाम्रा सङ्गठन भएनन्। अहिले पनि यो टुलो खाँचो अनुभव गरिन्छ। राष्ट्रिय सङ्गठनहरू जातीय चिन्हारीका मुद्दामा व्यस्त रहेकाले भाषा साहित्यका विषय उनीहरूका लागि गौण हुन गएको देखिन्छ।

(2) कुनै पनि जातिको बौद्धिकता एवम् दूरदर्शिताको दायरा बृद्धि गर्न र गराउन, अरू जाति सरह सह तथा सम-अस्तित्वको भागीदारी हुन सो जातिको भाषा, साहित्य र संस्कृतिले टुलो भूमिका रहेको हुन्छ। भाषाको व्यापक प्रचलन हुनुपर्छ, जातीय नवचिन्तन एवम् सोचहरू साहित्यमा प्रतिफलन हुनु पर्छ, सम्मानजनक स्थितिमा सरकारद्वारा संस्कृति, संरक्षण र सम्बर्धन हुनुपर्छ, यत्रतत्र सांस्कृतिक कार्यक्रमको आयोजन र प्रचार प्रसार भइरहनुपर्छ, यसो हुँदा जातिको शान मान बढ्छ र अरूको दृष्टिमा उच्चता प्राप्त गर्छ। यसका

लागि व्यवस्थित रूपमा सरकारको हार्दिक तथास्तु चाहिन्छ। यो कसले अदाय गर्ने?

(3) कुनै पनि संवैधानिक भाषाको उत्थानका लागि तथा विकासका निम्ति सरकारसित थुप्रै योजना हुन्छन् तर सो जातिका साहित्यिक तथा सांस्कृतिक सङ्गठनहरूले योजनाबद्ध तरिकाले सरकारसित प्रभावपरक तरिकाले माग राख्नु पर्ने हुन्छ तब मात्र सरकारले सहयोग गर्ला। यसका लागि पनि राम्रो होमवर्क चाहिन्छ।

(4) भारतमा धेरै राज्य र केन्द्रीय विश्वविद्यालयमा जहाँ नेपाली विभाग छैनन् त्यहाँ नेपाली भाषा साहित्य केन्द्र (Centre for Nepali Language and Culture) मा स्थापना गर्न लगाई अन्तत एक जना प्रध्यापकको नियुक्तिका साथ वार्षिक 10-15 लाखको बजेट उपलब्ध गराउने माग जायज देखिन्छ र प्राप्य पनि हो। केही केन्द्रीय विश्वविद्यालय जस्तै-जे.एन.यू, असम विश्वविद्यालय-सिलचर, तेजपुर

विश्वविद्यालय आदिमा यस्तो केन्द्र स्थापना गराउन भारतका मानव संसाधन विकास मन्त्रीलाई अनुरोध गर्नु पर्ने हो। अरू राज्य विश्वविद्यालय-जिब्रुगढ, गुवाहाटी, बडोल्यान्ड, कटन विश्वविद्यालय आदिमा। अवश्य असम नेपाली साहित्य सभाको पहलमा कटन विश्वविद्यालय (गुवाहाटी) को एकामेमिक काउन्सिलले Centre for

हे हरादुनका आनन्दसिंह थापा, वीरसिंह भण्डारी र नरेन्द्रसिंह राणाले 18 जनवरी 1956 का दिन तत्कालीन भारतका राष्ट्रपति डा.राजेन्द्र प्रसाद समक्ष नेपाली भाषालाई मान्यता दिन पत्र लेखे। त्यसपछि 1961 मा दार्जिलिङमा गणेशलाल सुब्बा र इन्द्रबहादुर राईको नेतृत्वमा भाषा मान्यता समिति बनियो।

त्यस अभियानले सकारात्मक गति पाएर 31 जनवरी 1972 मा अखिल भारतीय नेपाली भाषा समितिको गठन भयो असमको उदालगुडीमा। भारतमा 12 मार्च 1954 मा स्थापना भएको साहित्य अकादमीले 26 जनवरी 1975 मा नेपाली भाषालाई मान्यता दियो। नेपाली भाषा मान्यताको आन्दोलन चलिरहँदा तत्कालीन सिविकमका मुख्यमन्त्री नरबहादुर भण्डारी र सांसद दिलकुमारी

Nepali Language and Culture स्थापना गर्न अनुमोदन गरिदिएको छ, अब त्यसलाई प्रारम्भिक चरणमा सरकारबाट केही आर्थिक मदत दिलाउनु छ। यस्ता माग त धरमशाला र देहरादुनका कलेजमा पनि गर्न सकिन्छ। यसबारे केन्द्रीय तहमा पहल भइदिनु पर्छ। यो सेन्टरले सार्टिफिकेट र डिप्लोमा कोर्स चलाउन सक्छ, खोज अनुसन्धान गराउन सक्छ, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सेमिनार आयोजन गर्न सक्छ। नेपाली भाषा र संस्कृतिमाथि डिस्टेन्स कोर्स चलाई घरैबाट शुद्ध भाषा बोल्न र लेख्न सिकाउन सक्छ, साथै शुद्ध सांस्कृतिक पक्षबारे वास्तविक ज्ञान दिलाई संस्कृतिलाई विकृति हुनबाट जोगाई जातीय चिन्हारीमा थप मलजल हुन्छ। त्यसैलाई स्वीकृति भनिन्छ।

(5) भारतमा सिन्धि र उर्दू भाषाका लागि करोडौंका बजेट हुन्छ, शास्त्रीय भाषाका लागि कुरै नगर्ने (हेर्नु—

www.urducouncil.nic.in www.ncpsl-gov-in/mrd-gov-in/central&institute&classical-tamil)। नेपाली भाषाले सोही सुविधा र सहयोग पाउनु पर्ने हो, पुने हक छ, तर मागिएको रहेनछ। व्यक्तिगत प्रयासमा काही हदसम्म सहमत भई निती आयोगले सिन्धि र उर्दू भाषाको जस्तै नेपाली भाषाका लागि वित्तउजपवद of National Council for Promotion for Nepali Language को मागलाइ मानव संसाधन मन्त्रालयलाई मनन गर्न सिफारिस गरेको थियो (हेर्नु—office Memorandum of NITI Aayog.P-11099/12/2016-HRD(pt-v) dated 9th December 2016 issued by Jagadish Singh, Senior Research Officer (Education/Culture/Youth Affairs addressed to the Additional Secretary, Sh-R- Subrahmanyam, RoomNo-11-C, Dept of Higher Education/Ministry of HRD/ Shastri Bhawan, New Delhi & 110001)

1 निती आयोगका

दस जना अफिसरले तोक लगाएको तर त्यो पत्र/फाइल नै हराइदिए कि बन्द गरे अरे। हाम्रा सांसदको मदत आशा गरेको थियो तर तथैवच भयो। तर घोट्लिएर

होमवर्क गरी Formation of National Council for Promotion for Nepali Language को माग मानव संसाधन विकास मन्त्री र प्रधानमन्त्रीसमक्ष राख्न सक्नु हो भने National Council नै नपाइए तापनि वैकल्पिक केही त सकारात्मक फलाफल पाइन्थ्यो होला। किनकि राम जेठमालानीहरूको प्रयासमा नेपालीभन्दा न्यून सर्त र अवस्था रहँदा

पनि सिन्धि भाषाले 1967 मा संवैधानिक मान्यता पाएको थियो अर्थात् माथिल्लो तहका जातिप्रेमीको हार्दिक भूमिका हुनुपर्दो रहेछ। भारत सरकारले आजसम्म नेपाली भाषामाथि हजार करोड खर्च गरिसक्नु पर्ने थियो, तर हामीलाई एकमुष्ट सय करोड दिँदा त्यसलाई फिक्ख गरी ब्याजले नै वार्षिक कार्ययोजना चलाउन

सकिन्थ्यो, यी माग वा बुँदा जायज मागभित्र पर्नु पर्ने ठानिन्छ अन्यथा अरूले सरकारी सहयोग पाउने, हामीले नपाउने त नहोला, यति पनि भेन भने संवैधानिक मान्यता पाउनुको के अर्थ रह्यो?

(6) नेपाली भाषामा विश्वकोश
नेपाली भाषामा राम्रा कोशै छैनन् भन्ने गुनासो सुनिन्छ, तर हाम्रो समय हो विश्वकोश बनाउने। यो काम नेपालबाट नानान कारणले सुरु

हुने सम्भवना न्यून छ, यता नेपाली भाषाको विकास गराउनु भारत सरकारको पनि जिम्मेवारी हो भनी भारतका वर्तमानका प्रधानमन्त्रीलाई व्यक्तिगत रूपमा प्रस्ताव राखिएको थियो, उहाँले पनि नेपाली विश्वकोश निर्माणको प्रस्तावमाथि सुझाउ दिन काठमाडौंस्थित भारतीय राजदूतावासलाई सोधी पठाएको थियो। काठमाडौंस्थित भारतीय

राजदूतावासले केही जानकारी माग्यो हेर्नु — Embassy of Nepal Kathmandu, letter issued by Roshan Lepcha, Second Secy(P.I), D-O-No, Kat/P& I/123/01/2018 Dated 10 July 2018)। मबाट उत्तर पाएपछि भारतीय राजदूतावासले पनि सकारात्मक सुझाउ दिई पठाएको जानकारी छ। वर्तमान सो प्रस्तावको फाइल मानव संसाधन विकास अथवा संस्कृति कुनै एउटा मन्त्रालय (दिल्ली) मा अडकिएको अनुमान छ। मूलत थप पहलको अभावमा यो फाइल पनि बन्द हुने वा हराउने सम्भवना छ। यी काम हुँदा ऐतिहासिक काम हुने थिए जसले जातिको शान र मान बढ्छ।

(7) नेपाली भाषामा सफ्टवेर निर्माण

भारत सरकारको Dept of Information Technology ले नेपाली भाषामा सफ्टवेर निर्माण गर्ने कामको पहल गरेको थियो तर सबै काम अधुरा छन्। डिजिटल इन्डियाको सपना राख्ने देशमा संवैधानिक भाषामा कैयौं सफ्टवेर बनिनु पर्ने हो तर पहलको अभावमा थन्किएको देखिन्छ।

(8) CCST द्वारा हुनु पर्ने पारिभाषिक शब्दावली भारत सरकारकै CCST द्वारा नेपाली भाषामा कैयौं पारिभाषिक शब्दावली निर्माण गरिनु पर्ने होष भन्दा लाजै लाग्छ बडौं भाषामा चाहिने जति प्राय सबै पारिभाषिक शब्दावली बनिए, हामी धेर बाटा भएर होला थाँति रहेको छ। यसका लागि कुनै एउटा राज्य सरकारले CCST लाई अनुरोध गरिदिनु पर्छ। असम नेपाली साहित्य सभाले 14 अगस्ट 2018 का दिन असमका शिक्षामन्त्रीलाई यसबारे सिफारिस गरिदिन अनुरोध गरेको थियो। शिक्षामन्त्रीले असम सरकारको उच्च शिक्षा विभागलाई सो बारे पहल गरिदिन लेखेको रहेछ। हेर्नु—अझ कति पर्खिनु पर्ने हो। कार्यालयमा हाम्रा काम पन्छाइन्छ र अरू कुनै काम नहुँदा मात्र हाम्रा काम गर्छन् क्यार।

(9) एनबीटीद्वारा हुनु पर्ने कार्य

एनबीटीद्वारा पनि धेरै कार्य हुनु छ। अवश्य हामीद्वारा नै सुझाउ तथा प्रस्ताव दिन नसकेर, नजानेर कामहरू नभएका होलान्। साहित्य अकादमीबाट आफ्नै शैलीमा जे हुँदै छ त्यो सबैलाई थाहा छंदै छ।

(10) भारत सरकारको संस्कृति मन्त्रालयबाट हुनु पर्ने कार्य

भारत सरकारको संस्कृति मन्त्रालयको CCRT ले वर्षमा 2 सयवटा सिनियर र 2 सयवटा जुनियर फेलोसिप दिन्छ तर नेपाली भाषाका लागि भनेर छुट्याएको नहुँदा कुनै वर्ष नेपाली भाषा छुट्टै, तर मणिपुरी भाषालाई अंश दिएकाले प्रत्येक वर्ष मणिपुरी भाषाले चाहिँ फेलोसिप पाउँछ नै। 40 वर्ष माथिकाले 2 वर्षका लागि मासिक 20 हजार गरी सिनियर र 40 वर्ष तलकाले मासिक 10 हजार गरी 2 वर्षका लागि आर्थिक सहयोग पाउँछन् कुनै विषयमाथि खोज-अनुसन्धान गर्न(हेर्नु-)। यसका लागि संस्कृति

(11) IGNOU बाट हुनु पर्ने कार्य

IGNOU मा नेपाली एम ए पाठ्यक्रम अन्तर्भुक्त हुनु पर्ने हो, साथै त्यहाँबाट नेपाली भाषा र संस्कृतिमाथि सर्टिफिकेट र डिप्लोमा कोर्स चलन सक्छ। यसका लागि मानव संसाधन विकास मन्त्रीले लौ हुन्छ भनिसक्दा काम बन्छ, तर कसैले त पहल गर्नु पर्यो।

(12) प्रसार भारतीबाट हुनु पर्ने कार्य

प्रसार भारतीले नेपाली भाषाका लागि कति पो खर्च गरेको छ र? नेपालीभाषी भएका ठाउँ असम लगायत पूर्वोत्तर भारतमा यिनीहरूको कार्य अति नगण्य छ। तर संवैधानिक भाषा भएकाले नेपाली भाषाले अग्राधिकार पाउने ठाउँमा अवज्ञा गरिएको हुन्छ। यसका अतिरिक्त पनि दिल्लीबाट हुनु पर्ने वा गरिनु पर्ने धेरै कार्य छन् तर सरकारले दिएन मात्र भनेर हुँदैन, आफ्नो पनि लगातार पहल हुनुपर्छ त्यो पनि खुव बढ्याइँका साथ, किनकि सरकारका ब्युरोक्रेटसले नजानिदो तरिकाले पन्छाउने काम धेरै गर्छन्, यो सबैले बुझेको कुरा हो। जातीय मुद्दाका कुरा उठाउँदा भाषा,साहित्य र संस्कृतिका विषय पनि साथसाथै जोडदै जानु पर्ने हो, किनभने जातीय मुद्दा सुल्झिन युग तथा शताब्दी पर्खिनु पर्छ, तर मन्त्रीहरूले चाहेको खण्डमा भाषा, साहित्य र संस्कृतिका माग तुरन्त सुल्झिन सक्छन्।

(13) असम तथा पूर्वोत्तरको परिप्रेक्षमा नेपाली भाषाको अवस्था

प्राक्-स्वतन्त्रता कालदेखि असममा नेपाली भाषाको औपचारिक पठनपाठन सुरु भए तापनि वर्तमानको असममा चाहिँ नेपाली माध्यममा पढ्ने विद्यार्थीको कमीले अहिलेसम्म पाँचोटा नेपाली माध्यमका विद्यालय हिन्दी माध्यममा कन्भर्ट भए। गुवाहाटीस्थित नेपाली मन्दिरमा टाँसिएका एल. पी. र एम. ई. स्कुल घिटिकपिटिक अवस्थामा छन् जहाँ नेपालमा मावला घर भएका हिन्दीभाषीहरूले नेपाली भाषा पढ्छन्। मालिगाउँस्थित देवकोटा नगरको नेपाली स्कुलको अवस्था पनि नाजुकै छ। त्यसैले यस वर्तमानमा असममा नेपाली भाषालाई कक्षा एकदेखि नै असमीया, हिन्दी वा अङ्ग्रेजी माध्यमका स्कुलमा एउटा सबजेक्ट (Modern Indian Language) का रूपमा पढाउने व्यवस्था रहोस् भनी विगत 7 अगस्त 2018 का दिन बसेको असम सरकारको प्राथमिक शिक्षा विभागको भाषा नीतिको बैठकमा यो माग पास गराइएको छ, तर सरकारले यसमाथि गरिदिनु पर्ने अझै धेरै काम छ। अबउसो नेपाली माध्यम नपढ्ने निर्णय गरिएकाले यो माग गरिएको हो। मेघालयमा चाहिँ प्राथमिक तहसम्म नेपाली माध्यममा र कक्षा 6 देखि अङ्ग्रेजी माध्यममा पढाइ हुने सरकारको नीति छ। सबै तहमा नेपाली पठनपाठनका समस्या आलै छन्। कुनै समस्याको भ्याउ नपाएर, नजानेर तथा लगातार नखटेर रहेका समस्या समाधान गर्न जातीय सङ्गठनको जति भूमिका रहनु पर्यो वा हुनु पर्थ्यो त्यति नहुँदा सरकारलाई त झन के खाँचो !!!

भारतमा नेपाली भाषा पठनपाठनको मुद्दा,यसको सेरोफेरोको प्रसङ्ग, विकासका पक्ष धेरै छन् जातिले जहिले त्यस्तो नेता वा व्यक्ति भेट्ला तब समाधानका मार्ग देख्न पाइएला।

हाम्रो माटो बाँचे पो

-आलोक येङ्देन सुब्बा
लेबोङ, दाजहलिङ

हाम्रो माटो बाँचे पो
मेरो गाउँ बाँच्छ
हाम्रो गाउँ बाँचे पो
मेरो देश बाँच्छ।

हाम्रो जाति बाँचे पो
मेरो जात र भाषा बाँच्छ
हाम्रो जात र भाषा बाँचे पो
मेरो साहित्य र संस्कृति बाँच्छ।

हाम्रो भाषा, साहित्य र संस्कृति बाँचे पो
मचिङ्गो विनायो र नौमति बाजा बाँच्छ
च्याब्रुङ्ग, डम्फू, मादल र खैजडी बाँचे पो
दँशै तिहार, उधौली उभौली, साकेला र तङ्नाम
बाँच्छन्।

हाम्रो माटो बाँचे पो
मेरो गाउँ बाँच्छ
हाम्रो ठाउँ बाँचे पो
मेरो कला, धर्म र संस्कार बाँच्छ।

हाम्रो कला, धर्म र संस्कार बाँचे पो
भेडीगोट र रोदीघरहरू पनि बाँच्छन्
हाम्रो गाउँ बाँचे पो
इम्पी, मैच्याङ र पाराङहरू पनि बाँच्छन्।

मेरो माटो नै नबाँचेपछि
हाम्रो मानचित्रै मेटिएपछि
हाम्रो भाषा, साहित्य र संस्कृति नै
नबाँचेपछि
मेरो जात र जाति पनि कहाँ बाँच्ने
भो र।

मेरो जात र जाति नै नबाँचेपछि
म, तिमी र हामी पनि कहाँ बाँच्छौ र
मेरो भावीसन्तान नै नरहेपछि
हाम्रो अस्तित्व पनि कहाँ रहने भो र अब।।

टाइगर हिल

- रतप पा.डे पारतन

प्रचलित टाइगर हिल जतिको छ नाउँले
उत्तिकै डाक्दछ आकर्षक यो ठाउँले
यसको आफ्नै अर्को पवित्र नाउँ छ
सिञ्चेल मन्दिरमा भक्तजनको आउजाउ छ।।1।।

टाइगर हिलको टाकुराबाट
घाम उदाएको देखिन्छ
कहिलेकाहीँ बनभात यहाँ खेल्थ्यौं भने
आत्मीय धोका मेटिन्छ।।2।।

पैदल गए पनि ठीकै छ
मोटरगाडीमा गए पनि ठीकै छ
मनको पवित्र भावना मनमा रहन्छ
प्रत्येकको आत्माले यही कहन्छ।।3।।

जब हेर्छौं यस टाकुराबाट
वरिपरिका सुन्दर पहाड-पर्वतहरू
छाती हाम्रो गर्वले भरिन्छ
आलस्यपूर्ण यो शरीर पनि जिरिङ्ग गरी रोमाञ्चित
बन्छ।।4।।

दुई हात जोडी जब नमस्कार गर्छौं
आफ्नो प्रार्थनारूपी गन्धन छर्छौं
सिञ्चेल माता-पिता पुकार्छौं हामी
यसैले टाइगर हिल पुकार्छन् नामी।।5।।

देश-विदेशका पर्यटकहरू
घुम्छन् यहाँ खिच्छन् फोटो
हामी हेर्छौं छक्क पर्दै
उनीहरू हेर्छन् मक्ख पर्दै।।6।।

टाइगर हिलको चिसो हावा
नगई नहुने प्रत्येकको दावा
हो साँचो टाइगर हिलको विचार
मनोरम जगत्को एउटा सितार।।7।।

YOGA FOR GLOWING FACE

-Yogaguru Neha

In today's era of global competition, everyone is fond of beauty. Small set of yogic practice like sukshma vyayam, asanas and pranayamas which can be a great tool for glowing face and maintaining it.

Suksham Vyamas

- **Kapolshakti Vikashak:-** Take a long deep breath close your mouth fill it with air . Now gently close your nose with fingers. and push the air out creating upward air pressure.

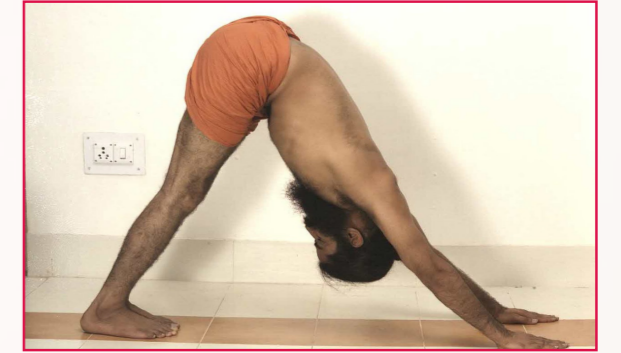

- **Air Gargle:-** Take a deep breath and fill your mouth with air. Gargle your mouth with air inside and keep holding your breath, move air to every part of your mouth.

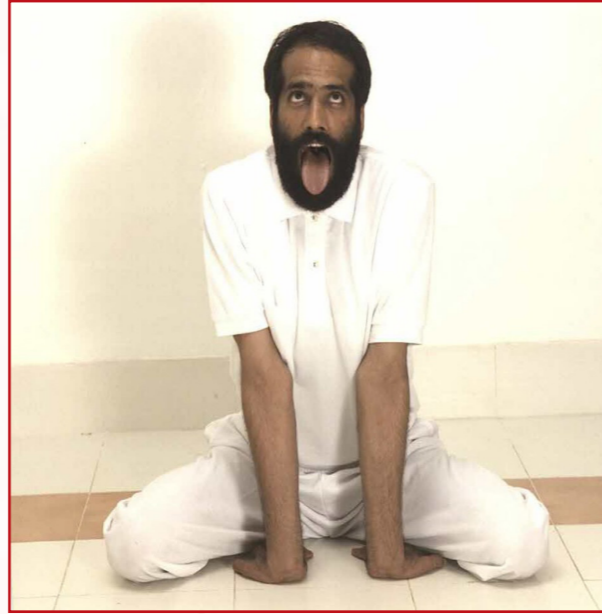
Assnas

- **Pravatasana:-** Bend your body on your hands and knees. Inhale and exhale, lift the pelvic region up pushing your tailbone up to the maximum. Contract your abdomen and straighten the knees. Now drop the head down and try to look your navel region. Hold this position for 20-50 minutes.
- **Sarwang Asana:-** Lie down on the back. Take a deep breath and lift your legs up to 90 degree. Now, release your breath and lift the body up shifting the weight on shoulders. Hold this position for 20- 50 minutes.

Note:- High B.P Patients should avoid it.

- **Simhasanam-** Sit in folded apart legs posture. Put your both hands in between the legs just below your shoulder. Now open your mouth and take your tongue out. Look at your third eye center (between the eyebrows). Take a long deep breath and exhale while making roaring sound like lion. Repeat this 3 times. Rub your both palms tightly to make them warm. Massage the throat upwards.

- **Anuloom-viloom:-** Sit in a comfortable position. Block your right nostril with the right thumb. Inhale through your left nostril and block it with the ring & middle finger. Exhale from the right and simultaneously, inhale from the right and exhale from the left. Repeat this process for 10-15 minutes. Practice it daily.

Pranayamas

- **Kapalbhati:-** Sit in a comfortable position. Take a deep breath and forcefully exhale it through nostrils. Then, keep exhaling with active exhalation and passive inhalation for 10-15 minutes. Remember while exhaling, pump your abdomen in.

Note: - High B.P Patients should avoid it.

HARITALIKA TEEJ CELEBRATION

-Shreejay Mall
Hamro Swabhiman Trust

The Nepali speaking community all over the world celebrates the festival of Teej every year with grandeur and jubilation. Teej is a beautiful time when wives fast for the wellbeing of their husbands. Festive dances, red attires and cultural songs mark the beginning of this festival. Hamro Swabhiman Trust had arranged many programs before the festival to keep the spirits high. An online solo singing competition was organized by the trust with the aim of preserving the cultural songs of the community. This competition had prizes up to 1 Lakh Rupees. To celebrate Nepali/Gorkhali women's loyalty, tenacity and endurance on the forgone day, Hamro Swabhiman Trust had organized Haritalika Teej Mahotsav on 9th September 2021 under the aegis of Yogrishi Param Pujya Swami Ramdev Ji Maharaj and Ayurved Shiromani Param Shraddhey Achrya Balkrihna Ji Maharaj.

The program was held in Shraddlayam, Patanjali Yogeeth, Haridwar. The program witnessed the active participation by thousands of red sari clad women. The program was started by the lighting of the lamp by all the eminent personalities present. To ring in the festival in an exciting way the function was honoured by the presence of world class singers and performers like, Bollywood singer Deepa Narayan Jha, Nepali actress Bipana Thapa and singers Badri Pangen, Manju Poudel and Junu Gautam. Their festive songs and cultural dance kept the spirits high and compelled the audience to dance to their beats. Yogrishi Param Pujya Swami Ramdev Ji Maharaj said on the occasion that that Teej is one of the biggest festivals of the community which highlights the culture of the Nepali/Gorkhali and this culture should be kept preserved by celebrating the festival like this every year. Central head of Hamro Swabhiman, Param Shraddhey Achrya ji congratulated all the women present and urged the

Gorkhali/Nepali people to become one and appreciated their rich heritage. He elaborated that through the program, they not only wanted a celebration of Teej but also use the occasion to spread the message of love for our country and respect for those who protect it i.e our Army. Achrya Shri called the program historic and encouraged all to preserve and protect their culture. He concluded by sharing his thoughts on the pious festival of Teej and its significance. After a gap of 8 years, this program has taken shape in the same auditorium where the first Teej celebration took place back in 2013.

हम्रो स्वाभिमान उत्तराखंड द्वारा आयोजित अमर शहीद दुर्गा मल्ला फुटबल टूर्नामेंट

The Himachal Times

Published from Dehradun & Shimla • 74th year of Publication • Founded by S.P Pandh

Amar Shahid Major Durga Malla Football Tournament held

DEHRADUN, AUG 31 (HTNS) Amar Shahid Major Durga Malla Football Tournament was held at Gorkha Military Inter College today to commemorate Balidan Diwas. A total of 16 youth teams from Dehradun participated in the tournament. The Chief Guest on the occasion was the Indian Boxer of International fame, Captain Arun Kumar Chettri.

The football match was won by Doon City against Gorkha Boys by 5-4 in a sudden death penalty shoot-out. During the occasion, Chief Guest Arun emphasized how outdoor sports activities are crucial for people of all ages. He also paid homage to Amar Shahid Major Durga Malla and highlighted his love for football and great sense of sacrifice for his community and the country.

The tournament was organized by Hamro Swabhiman Trust under the presence of Swami Ramdev Maharaj, Acharya Balkrishna, Sadhvi Devaditi, and the central committee. The match was graced by President Hamro Swabhimaan Kunal Shamshere Malla, General Secretary Major Habi Jang Gurung, Chief Coordinator Rajan Basnet, Major Budhi Thapa, Anand Thapa, BB Khatri, Captain Bom Thapa,

Sanjay Mall, Teku Thapa, and Amitabh Shahi. The match was attended by senior citizens, dignitaries, and youths with great zeal & enthusiasm, which kept the spirits of participants high. Special guests present were Inter-

national Footballer Pratap Khatri, National Footballer Suresh Nepali, Anil Kr. Chhetri & Gopal Gurung, Gorkha BDE Footballer Umesh Chhetri, International Footballer Capt CB Thapa, Suresh Gurung, Mahender Singh and Rajender Thapa.

national Footballer Pratap Khatri, National Footballer Suresh Nepali, Anil Kr. Chhetri & Gopal Gurung, Gorkha BDE Footballer Umesh Chhetri, International Footballer Capt CB Thapa, Suresh Gurung, Mahender Singh and Rajender Thapa.

हम्रो स्वाभिमानद्वारा आयोजित हरितालिका तीज पर्वको विज्ञापन

“हमें अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखना है”

देहरादून आदि क्षेत्रों से बड़ी संख्या में गोरखा समुदाय के लोगों ने अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखने के लिए गोरखा तीज उत्सव का आयोजन किया गया। इसमें अनेक कार्यक्रमों का आयोजन किया गया।

हमारे अनेक प्रदेशों में हमारे स्वभिमान की ध्वजा को जीवंत रखने के लिए हमें अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखना है। अनेक कार्यक्रमों का आयोजन किया गया।

हमारे अनेक प्रदेशों में हमारे स्वभिमान की ध्वजा को जीवंत रखने के लिए हमें अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखना है। अनेक कार्यक्रमों का आयोजन किया गया।

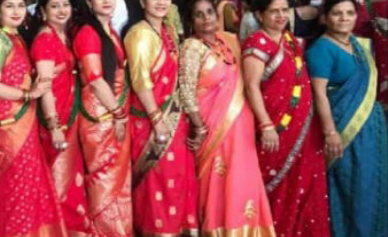
हमारे अनेक प्रदेशों में हमारे स्वभिमान की ध्वजा को जीवंत रखने के लिए हमें अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखना है। अनेक कार्यक्रमों का आयोजन किया गया।

हमारे अनेक प्रदेशों में हमारे स्वभिमान की ध्वजा को जीवंत रखने के लिए हमें अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखना है। अनेक कार्यक्रमों का आयोजन किया गया।

हमारे अनेक प्रदेशों में हमारे स्वभिमान की ध्वजा को जीवंत रखने के लिए हमें अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखना है। अनेक कार्यक्रमों का आयोजन किया गया।

हमारे अनेक प्रदेशों में हमारे स्वभिमान की ध्वजा को जीवंत रखने के लिए हमें अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखना है। अनेक कार्यक्रमों का आयोजन किया गया।

हमारे अनेक प्रदेशों में हमारे स्वभिमान की ध्वजा को जीवंत रखने के लिए हमें अपनी संस्कृति व पहचान को जीवंत रखना है। अनेक कार्यक्रमों का आयोजन किया गया।

हाम्रो स्वाभिमानको कार्यकर्ताहरू द्वारा गरिएका सेवा कार्य र गतिविधिहरू

हाम्रो स्वाभिमान द्वारा आयोजित हरितालिका तीज महोत्सव

पतंजलि®

सबको करेंगे सूट सेहत के दो घूंट...

गैस, कब्ज, अम्लपित्त व अन्य पाचन तंत्र के रोग,
बालों, आँखों, त्वचा, धातु रोग, ल्यूकोरिया
व आर्थराइटिस आदि में पूर्ण लाभकारी

एलोवेरा जूस

पतंजलि हर्बल बाथ सोप से पाएंगे कुदरती कोमलता व सुन्दरता

बाथ सोप लगाने का मकसद केवल केमिकल्स से शरीर को साफ करना ही नहीं, बल्कि सच बात तो यह है कि आप ऐसे बाथ सोप से स्नान करना चाहते हैं जो आपके शरीर की स्वच्छता के साथ आपकी त्वचा को दे प्राकृतिक सुरक्षा कवच और कुदरती सौन्दर्य।

बाथ सोप

